

Nagy Zsolt

A magyar népi dísznövénykultúra kutatásának története

Jelen kutatástörténeti áttekintésben elsősorban a (háztáji vagy egyéb) virágoskertekre és (kisüzemi, nagyüzemi) virágkertészetekre, műkertészetekre, illetve tágabb értelemben a magyar dísznövénytermesztés kialakulására, (át)alakulására, az említett kertekben és kertészetekben fellelhető növényanyagra vonatkozó vizsgálati előzményeket, szemléleteket, elméleteket, illetve eredményeket kívánom történetiségében láttatni.¹ Összegzésemben tehát a magyar népi kertkultúra dísznövényeivel, a virág(os)kertekkel és -kertészetekkel, a virágok ismeretével, gyűjtésével, termesztésével, alkalmazásával, felhasználásával, értékesítésével stb. foglalkozó, vagy e témákat valamilyen módon érintő publikációkat, kéziratokat tekintettem át. Mivel a magyar népi kertkultúrán belül a dísznövénykultúra vizsgálata azonos időben akár több tudományterület és -ág révén, (jórészt) párhuzamosan, több síkon folyt, s e tudományterületek és -ágak a magyar népi dísznövénykultúránknak különböző szintjeit (paraszti, polgári, egyházi, főúri stb.), illetve időszakait (középkori, török hódoltság korabeli, újkori stb.) – az eltérő történelmi, gazdasági, társadalmi, politikai, kulturális stb. kontextusokba ágyazva – vették görcső alá, ennek megfelelően a kutatások történeti összefoglalása sem szorítkozik kizárólag az eddig született eredmények időrendben való bemutatására.

---

¹ Jelen tanulmány az ELTE Márton Áron Szakkollégiuma által meghirdetett Szülőföldi Felsőoktatási Tanulmányi Támogatás segítségével készült. Nem foglalkozom a dísznövényeknek a magyar tárgyi (nép)művészetben, díszítőművészetben betöltött szerepével, a *virágózás* mint növényi ornamentikát alkalmazó síkdíszítési eljárás és a *virágtő* mint díszítőelem kutatásának az áttekintésével. Ezen eredmények összefoglalása egy önálló kutatástörténeti írás tárgyát képezhetné. Hasonló módon nem foglalkozom jelen áttekintésben azon folklóralkotásokkal és/vagy -műfajokkal, melyekben gyakran feltűnő (szimbolikus) elemek a virágok, dísznövények.

Egyetértve Kósa László etnográfussal, aki szerint tudománytörténetet és kutatástörténetet élesen elválasztani nem lehet (Kósa 2001: 11), jelen áttekintésben is a magyar népi dísznövénykultúra kutatásának eredményeit úgy próbálom ágazatokra, intézményekre, illetve személyekre vonatkozóan rendszerezve, korszakolva, reprezentatívan példázva számbavenni és értékelni (azaz kutatástörténetét megírni), hogy közben a dísznövénykutatások mögött kirajzolódó elméletekről, eszmékről, gondolatokról is – lehetőség szerint – átfogó tudománytörténeti képet igyekszem felvázolni.

Természettudományos-botanikai érdeklődés a magyar (paraszt)kertek dísznövényei iránt a 16–18. században

A 16. század természettudósai egyre inkább törekedni kezdtek saját megfigyeléseik, gyűjtéseik, tereptapaszataik rögzítésére, így mivel a botanikai-kertészeti ismeretek tekintetében sem elégedtek meg már az előzmények, görög–római klasszikusok (így Plinius, Galenus és mások) adatainak kritikátlan átvételével, idézésével, hamarosan – a könyvnyomtatás széleskörű elterjedésével egyidőben – Európában és magyar nyelvterületen is megjelentek az első vadon termő és kertekben termesztett növények rendszeres leírását, orvosi hasznát és táplálkozási felhasználhatóságát tartalmazó, a korabeli paraszti növényismeretet bizonyos mértékben tükröző, és a paraszti növényhasználatra főúri-nemesi-egyházi közvetítéssel ható úgynevezett füveskönyvek, fűvészkönyvek, herbáriumok.

Az első magyar nyelvű, nyomtatásban megjelent természettudományi kézikönyv Melius Péter (1532–1572) református lelkész, botanikus 1578-as kolozsvári *Herbárium*a (Melius 1578) volt, mely a „népi növényismeret mélyen gyökerező hagyományát fejlesztette írásos emlékké, friss könyvhajtássá” (Szabó [T. E.] A. 1978: 5). Kiadási évének 400. évfordulója alkalmából Szabó T. E. Attila rendezte újból sajtó alá e művet, mely emlékkiadásként a Kriterion Könyvkiadó gondozásában jelenhetett meg (Szabó [T. E.] A. [bev. tan. és magy. jegyz. s. a. r.] 1978).² Az ő kutatásaiból tudjuk, hogy Meliust már egészen korán, élénken foglalkoztatta a hazai tájak növényzete (Szabó [T. E.] A. 1978: 35), s bár *Herbárium*a jórészt ko-

² Melius újrakiadása: Bukarest 1979, valójában Kolozsvár, illetve Nagyvárad, 1978 és 1979 ([Szabó T. E. A.] 1996: 206).

rabeli szakmunkákból, ókori, középkori művekből inspirálódott, magyar nyelvre fordított és „rendre hozott” mű, mégis számos magyarországi vonatkozású dísznövényadattal jelent meg.³

Az első valódi pannóniai flóramű szerzője az a németalföldi Carolus Clusius (1526–1609) botanikus volt, aki 1575 és 1586 között utazta be Nyugat-Pannónia ma Ausztriához, Magyarországhoz, Szlovákiához és Szlovéniához tartozó területeit (*Pannonia Transdanubiana*), illetve Horvát-Szlavónország Varasd vármegyei részét (*Pannonia Interamnis*). Gyűjtéseinek eredményeit három munkában foglalta össze,⁴ melyek közül az 1583-as kiadású *Rariorum aliquot Stirpium, per Pannoniam, Austriam, & vicinas quasdam Prouincias obseruatarum Historia*⁵ szempontunkból talán a legjelentősebb. A *Melius* munkáját követő, alig fél évtizeddel később megjelent mű az első olyan közép-európai botanikai szintézis ugyanis, mely egy adott térség növényvilágát mutatta be, köztük mintegy négyszáz fajt a történelmi Magyarország területéről (Clvsii 1583). A munka számos etnobotanikai vonatkozású adatot tartalmaz,⁶ közülük pedig néhány a kerti virágokra, korabeli dísznövényekre vonatkozik.⁷ Az osztrák udvaroknál hosszasan időző, Bécsben császári kertfelügyelőként működő Clusius az új kerti virágok európai, magyarországi terjesztésének úttörője is lett.⁸

Clusius baráti köréhez tartozott Beythe István (1532–1612) botanikus, lelkész, aki gyakran csatlakozott a nyugat-magyarországi gyűjtőutakhoz,

³ A mintegy 403 magasabb rendű és 10 alacsonyabb rendű növényfaj mellett 43 természetben lévő faj alatti egység (alfaj, változat és forma) is bemutatásra, leírásra került a herbárium lapjain, köztük több – akkor ismert, népszerű – dísznövényvel (puszpáng, kerti rózsza, kerti gamandor, sáfrányos szeklice, piros gyűszűvirág, szúrós csodabogyó stb.).

⁴ Az utolsó (1601-ben kiadott) egy mikológiai munka, így azt jelen kutatástörténeti áttekintésben nem tárgyalom.

⁵ Szabad fordításban: *Pannónia, Ausztria és a szomszédos tartományokban megfigyelt növények leírása*.

⁶ Vö. Csaba 1973.

⁷ Clusius közli például a perzsiai császárkorona, az erdei tulipán magyarországi meghonosodásának vagy a sárga sásliliom németújvári járásban, a spontán flórában való felfedezésének és kerti megtelepítésének a történetét. Utóbbi a kor kedvelt kerti virágai közé tartozott, s Bécs közvetítésével jutott vissza ismét a hazai kertekbe „egzotikus” növényként.

⁸ A Batthyány-birtokokra (Németújvár, Szalónak, Körmenđ), mecénása kertjeibe közvetítésével kerülhettek különféle dísznövények, melyek hamarosan a parasztkertekben is kedveltekké váltak (Ubrizsy 1975, Bobory 2006: 68, Balogh 2009: 6, 8, 21–22). Vö. még Balogh 2010.

így segítségével a szintén 1583-ban kiadott első növénynévjegyzékben, a *Stirpium nomenclator Pannonicus*ban⁹ (Clvsio 1583) már magyar népi növénynevek, több dísznövénynev is megörökítésre kerülhetett,¹⁰ jóval később, Czvittinger Dávid (1675/1679–1743) irodalmár, lexikoníró révén pedig a német nevek pótlásával, illetve a magyar névanyag javításával és bővítésével az első magyar vonatkozású, latin nyelvű írói lexikonban is helyet kaphatott (Czvittingeri 1711).¹¹

Beythe István fia, András (1564–1599), református prédikátor herbaristaként is működött. 1595-ben *Fives Könüv* címen, saját neve alatt adta ki ismét Melius Péter herbáriumát, melybe édesapja magyar növényneveit és Dioszkoridész, illetve Matthiolus növényleírásait is beépítette (Beythe 1595). Ez tekinthető a Melius-féle *Herbárium* alapján készült átdolgozások egyetlen napvilágot látott változatának, mely a közönséges növények, így a dísznövényanyag tekintetében is teljesebb (Szabó [T. E.] A. 1978: 78–79). A nyomtatott munkák közül Melius munkájára való bizonytalan utalás már csak a következő században, Apáczai Csere János (1625–1659) teológus-enciklopédista-filozófus *Magyar Encyclopædiájában* bukkan fel (vö. Apáczai Tseré 1653), a jelentősebb kéziratok emlékek közül pedig a Kájoni- (1629–1687) és a 18. századi Vay Ádám-féle herbáriumokkal fedezhető fel szorosabb kapcsolat, 1673-ból, illetve 1766-ból (Szabó [T. E.] A. 1978: 85–89). Szabó T. E. Attila utóbbi években végzett kutatásai ugyanakkor arra is rávilágítottak, hogy az úgynevezett németújvári iskolát képviselő, előbb említett Clusius, Beytheék, a Batthány család,¹² valamint a sárvári¹³ és az erdélyi iskola képviselője,¹⁴ Melius Péter között személyes kapcsolat lehetett (Szabó T. [E.] A. [szerk.] 1992).¹⁵ Ugyancsak e század

⁹ Szabad fordításban: *Pannon növénynevek jegyzéke*.

¹⁰ A gyöngyvirágnál például *zent György veraga* olvasható. 1583-ban megjelent kiadásának egyetlen ismert példányát a németújvári ferencesek könyvtárában őrzik. A növénynévjegyzéket rövidebb változatban, némi különbségekkel 1584-ben Antwerpenben is kiadták ([Clvsii] 1584). Szakmai körökben általánosan elfogadott immár az a feltevés, hogy Beythe István e mű főszerkesztője, sajtó alá rendezője lehetett.

¹¹ Többek között olyan dísznövényfajok említésével, mint az *istenfa*, az *árva leány haja*, a *fejér malva*, a *kökörcsén*, a *harangfű*, a *szögfüvirága*, a *télizöld* vagy épp a *kék liliom* (Czvittingeri 1711: 52–66).

¹² A család jelentőségéről az európai és magyar botanikában lásd Csoma 2006.

¹³ Az iskola további képviselői a Nádasdyak, Sylvester János és Kőrösi Fraxinus Gáspár.

¹⁴ Az iskola további képviselői a kolozsvári Heltai család és Váradi Lencsés György.

¹⁵ Vö. még Szabó T. [E.] A. 2013a, 2013b.

jeles személyiségei között kell még említeni Szikszai Fabricius Balázs (1530 k.–1576) református prédikátort, akinek 1590-ben, halála után tizennégy évvel, Debrecenben adták közre latin–magyar szójegyzékét, a kertészettörténet máig értékes forrását, benne több korabeli dísznövény nevével (Fabricium Szikbauianum 1590).

A pozsonyi és bécsi iskolákban tanult Lippay János (1606–1666) a 17. század közepén mint jezsuita rendtag került a bátyja által átalakított pozsonyi érseki kertbe. A kertben kiemelt helyet kaptak a dísznövények is (Lauter 1993: 91), s ebben a környezetben íródott a *Calendarium oeconomicum perpetuum* című, a virágok gondozására is kitérő munka (Lippay 1662), majd a *Posoni kert* című három kötetes mű első darabja, amely a *Viragos-kert* címet viselte (Lippay 1664). Utóbbi esetében egyértelmű, hogy Lippay ismerte az ókori keleti mellett a görög és római gazdasági szakirodalmat is, ugyanis nagy mértékben az antik szerzők (Varro, Vergilius, Columella, Plinius, Martialis, Plutarkhosz, Palladius stb.) munkáira támaszkodott (Géczi 2010, Nagy Zs. 2015: 523), mégis a kötet mint a korabeli magyar dísznövényismeretet és -használatot hitelesen rögzítő fűvészkönyv értékelhető, mely másfél évszázadon át hatással volt magára a virágkertészetre is. Lippay az ország területén díszkertek általános elterjedéséről adott hírt. A *Viragos-kertet* 16 részre tagolta. A közel másfélszáz oldalas mű többek között kitért a 17. században általánosan elterjedt kerttájolási, -kialakítási és -beosztási ismeretekre, melyből megtudhatjuk, hogy magyar nyelvterületen a kerteket ebben az időben már a sokáig (esetenként napjainkig) érvényben maradó hármas felosztás jellemezte: „1. Virágos-kert. 2. Veteményes-kert. 3. Gyümölcsös-kert.”, míg a szőlős, komlós és „orvosságos” kertek csak a felsorolt három fő egységben kaphattak helyet (Lippay 1664: 15). Maguknak a virágoskerteknek a részletes tárgyalása, bemutatása tulajdonképpen a mű 24. oldalától kezdődik. A Lippay által részletesebben bemutatott, a 17. századi főúri-egyházi kertekben elterjedt, s fokozatosan a paraszti kertekbe is bekerülő dísznövényfajok között több hagymás-gumós, élő, egy- és kétnyári lágyszárú növényt, valamint díszcserjét és -fát is említ,¹⁶ de a mű további részeiből – az ún. „magas-kertkultúra” részletes ismeretése mellett – szórványos adatokat kaphatunk a magyar népi, paraszti

---

¹⁶ A fehér lilium esetében megjegyzi például, hogy az „közönséges Virág” a magyarországi kertekben (Lippay 1664: 61).

díszkertkultúráról is,¹⁷ illetve az egyes fajnévváltozatokról és a növények felhasználási módjáról,¹⁸ valamint egyebekről.

Néhány évvel később, 1669-ben Nadányi János (1643–1707) református lelkész, történetíró tett közzé a Lippay-féle kertészeti szakmunkához sokban hasonlító kötetet, Antoninus Mizaldus (1510–1578) orvos művének magyarázatokkal, jegyzetekkel ellátott fordítását, melyben külön részt szentelt a kert „szagos vagy szagotlan” virágai¹⁹ bemutatásának (Nadányi ford. és magy. ell. 1669: 90–117).

Itt érdemes ugyanakkor megemlíteni, hogy az utóbbi évtizedekben, a tisztán biológiai módszerekkel történő kertészkedés, az ún. biokertek reneszánszának időszakában ismét az érdeklődés homlokerébe kerültek a Lippay és Nadányi által közzétett művekben leírt praktikák. Surányi Dezső előbb felhívta a figyelmet ezek jelentőségére (Surányi összeáll., az utószót és jegyz. írta 1982), majd nemcsak válogatást tett közzé a két műből, de kommentárokkal is ellátta azokat. *Magyar biokertek a XVII. században* című kötetét ugyanakkor Clusius 16. századi illusztrációival tette tetszetősebbé (Surányi 1987b). Mindemellett húsz éve a budapesti Pytheas Kiadó és Nyomda a Lippay-féle mű teljes, változatlan (reprint) díszkiadását is közreadta kilencvenkilenc számozott példányban (Lippay 2002).

Benkő József (1740–1814) református lelkész, botanikus a meliusi hagyományok folytatójaként, a népi növényismeret és -nevek gyűjtője volt (Szabó [T. E.] A. 1978: 89). Úttörő botanikusként először nála láthatjuk leírva több dísznövényfaj magyar nevét,²⁰ de elsőként közölt román növényneveket is (Bordi–Csáki–Kocs–Vörösváry–Wanek 2014: 7). Közben az akkor élenjárónak számító Linné-rendszert követte, nagy számban tett közzé gazdaságtörténeti és termelési adatokat (Szabó Gy. 2014: 13, 47). Legtöbb növénytani műve (így az 1776-os *Scintilla botanica*) sajnos kéziratban maradt, elveszett vagy ma már nehezen hozzáférhető időszakos lapokban²¹ jelent meg. Botanikai gyűjtéseinek fő szintézise, melynek

¹⁷ „Tudgya minden paraszt ember-is micsoda az Pipacs” – írja egy helyen (Lippay 1664: 65).

¹⁸ A sárma fajokat *pannonikum*ként ismerik, gyökerét „parás hamuban megsütvén, eczettel, olajjal, megeszik a parasztok” (Lippay 1664: 73–74); a harangláb fajokat *harangvirág* és *gelesztafű* néven ismerik (Lippay 1664: 74); a tavaszi kankalint *Szent Péter-kulcsa* néven (Lippay 1664: 77) stb.

¹⁹ Rózsa, liliom, viola, koronás szegfű, levendula stb.

²⁰ Akácfa, hóvirág, vadgesztenye stb.

²¹ Így például a Brukenthal-féle feleki kertek dísznövényeiről szóló írása (Szabó Gy. 2014: 27, 30).

készültéről a sajtó, több korabeli szerző és maga Benkő is leveleiben említést tett, a *Transsilvanica Flora* vagy másként *Flora Dacica*, sosem jelenhetett meg. Megírását a hetvenes évek végén kezdte, s még a kilencvenes évek derekán is dolgozott a kéziraton a középajtai lelkész (Szabó Gy. 2014: 37). Pótolhatatlan vesztesége ez nemcsak az erdélyi természet- és kertészettudománynak, de a dísnövénykultúránkat kutató néprajztudománynak, etnobotanikának is. Megjelent viszont magyar, majd német nyelven egy *Rhus coriaria* nevű ecetfajáról és annak hasznairól írott dolgozata, mely nálunk először mágnások kertjeiben, dísnövényként tűnt fel, és ritkaságnak számított, később pedig széleskörben terjedt el (Benkő 1796a, 1796b). A *Transsilvania generalis* (Benkő 1778a, 1778b)²² egészen a közelmúltig csak a latinul tudó, „lassan a fehér hollónál is ritkább olvasók szűk közössége számára” volt hozzáférhető (Bordi–Csáki–Kocs–Vörösváry–Wanek 2014: 7), mígnem Szabó György fordításában 2014-es kiadási dátummal, valójában 2016 elején magyarul is napvilágot láthattott, a kéziratban maradt részletes résszel – *Transsilvania specialissal* – együtt (Benkő J. 2014). Ebben Benkő külön részt szentelt a lágyszárú növények bemutatásának, köztük az ún. „illatosak, koszorúkötéshez való” is felsorolásra kerülnek.

A Lippay és Nadányi által kitaposott úton a 18. században is számos más, növénytani szakismeretekkel rendelkező szerző járt, hozzátevé a magyar parasztkerti dísnövényekre vonatkozó korábbi ismeretekhez az újabban rögzített adatokat. Vaszelszki Antal (1730–1798) orvos-botanikus – Benkő József növénynévanyagát is tartalmazó – műve (Vaszelszki 1798) mellett legjelentősebb e korszakból talán a debreceni, szintén orvos-botanikus Csapó Józsefé (1734–1799) volt, aki 1775-től két kiadást is megélt füveskönyvének már a címében (*Uj füves és virágos magyar kert*) jelezte, hogy különös figyelmet szentelt a magyar kertek virágai, dísnövényei bemutatásának, melyekről pusztán említésük, nevük lejegyzése mellett általában megjegyezte azt is, hogy mennyire elterjedtek, kedveltek az országban, természetüknek milyen okai vannak (Csapo 1775, 1792). A mű reprint kiadását a Lippay-féle *Viragos kerthez* hasonlóan ugyancsak a Pytheas könyvmanufaktúra vállalta néhány éve (Csapo [é. n.]).

²² Második kiadását lásd Benkő 1833.

Az utolsó magyar nyelvű füvészkönyvet 1807-ben Diószegi Sámuel (1761–1813) református lelkész-botanikus Debrecenben adta közre sógorával, a magyar költő-botanikussal, Fazekas Mihállyal (1766–1828) ([Diószegi–Fazekas] 1807). A mű azért is kiemelendő, mert célul tűzte ki a „csupán” díszítő értékük miatt természetett növények bemutatását is, s a bevezető részben a korábbi füveskönyvekkel, herbáriumokkal szemben kritikaként fogalmazták meg Diószegiék, hogy azok eleddig szinte egyáltalán nem tárgyalták a dísznövények csoportját ([Diószegi–Fazekas] 1807: IX–X). A munka mindent egybevetve a 18–19. század fordulójának egyik leggazdagabb magyar nyelvű dísznövény-adatbázisaként, a parasztkertek dísznövényeinek „kincsesbányájaként” értékelhető. Hasonló mennyiségű, a magyar kertek dísznövényeire vonatkozó adatot a sokáig kéziratban lappangó, a kutatás homlokterébe így csak az utóbbi három évtizedben került 17–19. századi herbáriumok, füvészkönyvek, orvosló könyvecskék sem tudtak hozni.²³

Paraszti–polgári dísznövénykultúrára vonatkozó adatok a 19. századi útleírásokban, államismereti munkákban és a virágoskertek iránti néprajzi érdeklődés kezdetei

A 19. századtól a füvészkönyvek helyét fokozatosan elfoglalták a tudományos botanikai, illetve orvosi munkák. Erre az időszakra datálható ugyanakkor a magyar néprajztudomány „születése” (Kósa 2001: 39–54), önállósodása, intézményesülése is, így a paraszti-polgári dísznövénykultúra kutatói hamarosan a botanikusok mellett az etnográfusok lettek.

A 19. századtól, az úgynevezett államtudományok meghonosodásának és gyors gyarapodásának korszakában Magyarországon különös figyelem irányult az ország megismerésére. Már a 18. század második felétől megsokasodtak az ország történelméről, néprajzáról és lélektanáról írt államismereti munkák, melyek kiadásának szükségességét többen felismerték. Csak kevesek figyelme terjedt ki azonban ebben az időszakban a kutatók közül a paraszti kertkultúra növényeinek dokumentálására is. Györfly Katalin a 18. századi magyarországi útleírásokban található

²³ Vö. [Diószegi] 1813; Halász Zelnik (szerk.) 1992; Olosz 2002 stb.

kertleírásokat elemezte önálló tanulmányban (Granasztóiné Györffy 2000), a 19. századi úti beszámolók kertkultúrára vonatkozó adatai azonban nem kerültek még módszeres feldolgozásra. A magyar parasztkertek flórájának tudományos igényű vizsgálata kezdeményezőiként a szakirodalom eddig jórészt csak Anton von Kerner (1831–1898), Erdélyben is dolgozó botanikust és Jacob Czihak (1800–1888), illetve Szabo Iosif (1803–1874) moldvai gyűjéseket is végző orvos-gyógyszerészeket, és az általuk publikált adatokat (Kerner 1855, Czihak–Szabo 1863) emelte ki, holott az 1800-as évek első felében mások tollából is születtek számottevő eredmények e téren.

Kitaibel Pál (1757–1817) botanikus 1792–1817 között az általa bejárt területeken a nép életének számos vonatkozását igyekezett feljegyezni, így minden vidéken, ahol megfordult gyűjtött és jegyzett le népi növényneveket (Gombocz 1938), melyek jelentőségét – a lelőhelyek és időpontok precíz azonosíthatósága mellett – azok minden kétséget kizáróan pontos, legtöbbször faji szintű azonosításai adják. Feljegyezte ugyanakkor a természetett növények legkülönbözőbb célú hasznát. Főként ugyan a nagyobb gazdasági jelentőséggel bíró takarmány- és más haszonnövényekre irányult figyelme, de feljegyzéseiben néhol dísznövényeket is említ (Molnár V. 2015: 168–169).²⁴

Détári Borbás Vince (1844–1905) a 19. század egyik kiemelkedő magyar botanikusaként, egyetemi tanáráként és a flóra-, illetve növényföldrajzi kutatások megújítójaként élete során mintegy 874 különböző közleményt adott közre a magyar nyelvterület flórájáról. A növényvilágot mindig az ember irányából igyekezett megközelíteni, s amint halála után Gunda Béla (1911–1994) az *Ethnographia* hasábjain írta, ennek megfelelően az etnobotanikai eredményei is számottevőek, ugyanis az említett mintegy kilencszáz publikáció között „alig van olyan, amelyben ne lappangana egy-egy értékes néprajzi megfigyelés, az ember és a növény viszonyát tárgyaló művelődéstörténeti fejtegetés, néprajzi kifejezés, tájszó.” (Gunda 1971: 2). Borbás Vince a legtartalmasabb etnobotanikai tanulmányainak egyikét a Balaton-melléki lakosság növényismeretéről írta, melyet 1894-ben, a *Földrajzi Közlemények* című folyóiratban pub-

---

²⁴ Kitaibel Pál néprajzi munkásságára hívja fel a figyelmet dr. Horváth Géza is (Horváth G. [közl.] 1919). Kitaibel Pál életéről és munkásságáról lásd még Jávorka 1957; Molnár V. 2007.

likált (Borbás 1894). Maga a cím is – *A Balaton partmellékének botanikai néprajza* – kifejezi, hogy Borbás tisztában volt az etnobotanika jelentőségével, s e téren kifejtett munkásságának jelentőségét emeli, hogy felhívta a figyelmet a paraszti, falusi virágos kertek, illetve a temetők dísznövényeinek tanulmányozására. Gunda szerint a magyar paraszti virágoskertek tanulmányozása terén détári Borbás Vince valóságos úttörő volt: „a botanika területén haladva széles barázdákat szántott a magyar néprajz számára”, melyekbe „ma is lenne vetnivalónk” (Gunda 1971: 12). Egy 1885-ben, szintén a *Földrajzi Közleményekben* publikált cikkében Borbás már külön bekezdést szentelt az alföldi kertek általánosan jellemző²⁵ és ritkább²⁶ dísznövényeinek bemutatására. „Ne kerüljük el az Alföld virágos kertjeit se.” – írta (Borbás 1885: 589). Öt évvel később, 1890-ben, ugyancsak a *Földrajzi Közleményekben* adta közre a *Kelet virágaitól pórkertjeinkig* című művelődéstörténeti-növényföldrajzi áttekintését (Borbás 1890), amelyben elsősorban ugyan a virágok esztétikai szerepét hangsúlyozta, de ezzel egyidőben a különböző világvallásokban, mitológiákban, népszokásokban vagy egyéb területeken való megjelenésüket is kiemelte, illetve áttekintette több kultúrkör ide vonatkozó tudásanyagát, egyes dísznövények ókori, középkori és újkori szimbolikáját, s értekezett a nemzeti növények kérdéséről, majd külön, terjedelmesebb részben a magyar nyelvterület „virágdíszeiről”. Érdeklődésén tetten érhető Ipolyi Arnold (1823–1886) 1854-es *Magyar mythológiájának hatása*,²⁷ melyre egyebütt többször is hivatkozott már, de tudjuk, hogy később Kandra Kabos (1843–1905) 1897-es mitológiáját (Kandra Kabos 1897) is elolvasta. E romantikus szemlélettel megírt cikkében több értékes, ma is helytálló gondolatát közölte Borbás. Elsőként figyelt fel arra, hogy a parasztkertek virágainak megválasztása nem csupán a küllem, a szín és forma alapján történik, hanem egyéb szempontok is érvényesülhetnek, melyek már túlmutatnak a pusztán esztétikai funkción.

Borbás mellett a 19. század második felének legnagyobb magyar flórakutatója Simonkai Lajos (1851–1910) volt. Munkássága Borbáséval részben párhuzamos volt, részben pedig azt követte (Tuzson 1910: 253). *Erdély edényes flórájának helyesbített foglalata* című monográfiájában,

²⁵ Hamvas istenfű, citrúskabóc, menta, büdöske, pántlikafű stb.

²⁶ Széplegényfű, kanna stb.

²⁷ Vö. Ipolyi 1854.

Erdély növényzetének kritikai feldolgozásában, a század legkiválóbb magyar flóraművében – kortársához hasonlóan – a helyi díszkertekben fellelhető egyes növényeket is felvette enumerációjába (Simonkai 1886: 148, 166, 178, 300, 302–303, 466). Később Arad vármegye területéről jegyzett le dísznövényként hasznosított növényfajokat (Simonkai 1893: 2, 79, 113, 158, 160, 184, 215, 262).

A század egyik legnagyobb, legteljesebb vállalkozása *Az Osztrák–Magyar Monarchia írásban és képen* című sorozat volt. A nagyközönség számára, népszerűsítő stílusban írt, 21 kötetes összefoglaló mű a Monarchia növényvilágáról és néprajzáról is képet kívánt adni. 16., illetve 17. kötetei a század végén, 1899-ben láttak napvilágot. Előbbiben a szerzők a helyi lengyelek, utóbbiban pedig a szintén helyi rutének körében dokumentálták a virágos kiskertek meglétét, azoknak néhány fajával²⁸ (Matusiak 1899: 264, Manastyrski 1899: 248).

Külön említendők az államismereti munkák sorában a Székelyföld-leírások. Daniel Gottlieb Scheint (1772–1835) medgyesi orvos német nyelvű, 1833-as munkájában, mely az első nyomtatásban megjelent Székelyföld-leírások egyike,²⁹ jelezte, hogy minden „rendes” udvarhoz „füves kert”, azaz gyógynövényes-virágos kiskert is tartozik (Scheint 2012: 158).³⁰

Benkő Károly (1805–1863) történetíró, megyei hivatalnok ugyan szintén tervezte egy hiányzó nagy székelyföldi monográfia megírását, de életében csak a Csík-, Gyergyó- és Kászsónszékek leírása jelenhetett meg (Benkő K. 1853). Marosszék ismertetése posztumusz (Benkő K. 1868–1869), Marosvásárhely leírását pedig Pál-Antal Sándor rendezte sajtó alá a szerző halála után közel másfél évszázaddal, a 2000-es évek elején (Benkő K. 2001). Háromszékről írott dolgozata kéziratban maradt. A felsoroltak közül, a magyar népi dísznövénykultúra kutatástörténete szempontjából a marosszéki Benkő-monográfia a legjelentősebb. Ebben a szerző a szék „növényeit” is számba véve hírt adott az erdőszentgyörgyi,

²⁸ Őszirózsa, pünkösdi rózsa, bazsalikom stb.

²⁹ Lakatos István 1702-es latin nyelvű munkája (*Siculia delineata et descripta accuratius quam hactenus, nunc ad Lucem data dedicataque A:C: 1702 – szabad fordításban: Az eddiginél nagyobb pontossággal lerajzolt és leírt Székelyföld. Most, a megváltás 1702. évében*) kéziratban maradt fenn. Nyomtatásban jelent meg korábban Szilatsek Pál jezsuíta szerzetes latin nyelvű munkája (vö. Szilatsek 1731).

³⁰ A magyar fordítás alapjául szolgáló eredeti kiadást lásd Scheint 1833.

koronkai, kelementelki, mezősámsoni virágházakról, a mezőségi és Nyárád menti virágtermesztő asszonyokról, az atosfalvi sóvirágról stb. (Benkő K. 1868–1869: 13–16, 217, 348).

Végül a Scheint-féle monográfiát is ismerő, hivatkozó Orbán Balázs (1829–1890) valósította meg korának legteljesebb Székelyföld-leírását (Orbán 1868–1873). Annak ellenére, hogy a több kötetes mű igyekezett „természetráji s népismeit” szempontból is értékelni a székelyföldi régiókat, az 1868–1873 között kiadott hat kötetben csak szórványos adatokat találunk a dísznövénykultúrára vonatkozóan.³¹

Végül érdemes megemlíteni, hogy Orbán Balázs hatrészes szintézisének megjelentét követően Kozma Ferenc külön bekezdésben is tárgyalta a székelyföldi díszkertek 19. század végi állapotát a Székely Mívelődési és Közgazdasági Egylet felhívására beküldött, *A Székelyföld közgazdasági és közmívelődési állapota* című pályamunkájában. Mint írta, a virágtermesztés „egészen általános”, a legkedveltebb virágok között említve mintegy tizenhárom dísznövényt, – Orbán Balázshoz hasonlóan – kitérve röviden a virágcsokrok, bokréták népszokásokban betöltött szerepére, illetve a gyimesi virágoskertek meglétére (Kozma 1879: 210–211).

Gyűjtési-módszertani útmutatók születése, tematikus kérdőívek és az ezek mentén körvonalozódó dísznövénykutatások a 20. században

Míg a 19. század végén összeállított különböző gyűjtési segédletek, kérdőívek csak a spontán flóra elemeinek és a kerti növényeknek a gyógyászatban, festésben vagy más „különös” területen betöltött szerepére, ezen szerepek dokumentálására tértek ki,³² a 20. század elején a néprajzkutatók és a társtudományok képviselői már fokozottabb figyelemmel fordul-

³¹ Itt említendő, hogy ugyancsak Orbán Balázs adta közre 1889-ben Torda és környékének leírását. E kötetben a szerző Torda város esetében említette a telkeken található, „virágokkal díszlő kerteket”, melyek – leírása szerint – nemcsak kellemes küllemet adtak a városnak, hanem az „egészségi viszonyokra is kedvező befolyást” gyakoroltak. Külön fejezetben (XL.) is kitért ugyanakkor Torda „virágtenyésztésére”. Később a helyi bányatelep virágairól is megemlékezett részletesen (Orbán 1889).

³² Vö. például Olosz 2003: 46–47; Szabó S. 2009: 581.

tak a díszítő értékük miatt gyűjtött, illetve termesztett növények felé is. Ugyancsak e század legelejétől dokumentálható a növényvilág és ember kapcsolatát módszeresebben feltáró, néprajzi-antropológiai szempontokat hangsúlyosabban érvényesítő kutatások kezdete, melyeknek első eredményeit Szutorisz Frigyes (1854–1926) botanikus-tanár művelődéstörténeti tanulmánykötetben adta közre. *A növényvilág a széperzék szolgálatában* című fejezetben a szerző olyan, korábban kevésbé kutatott résztémákra hívta fel kollégái figyelmét, mint az élővirágdíszek, a rózsaművelés európai terjedése és meghonosodása, a kertművészet stílusirányzatai stb. (Szutorisz 1905).

A terepmunka helyes kivitelezését bemutató munkák, amellet, hogy ismertették, miképpen kell egy kutatónak a terepen adatokat gyűjtenie, arról is szóltak, hogy mi az a tudásterület, amelyhez a kutató további ismereteket adhat hozzá a munkája révén. A néprajztudománynak is tehát, a 20. századtól, alapvető igényévé vált, hogy folyamatosan meghatározza, pontosítsa, milyen adatokkal dolgozik, a korábbi hiányosságokból pedig igyekezett egyre alaposabb, átfogóbb adatfelvételre alkalmas útmutatókat, kérdőíveket készíteni. Útmutató és kérdőív jellegükből adódóan ezek a publikációk azonban a magyar népi dísnövénykultúra kapcsán is inkább a hagyományos tudásterületek felmérését, s nem az új típusú problémák felvetését szolgálták.

A 20. század elején a parasztság és a magyar falvak, illetve a tanyák élete iránt érdeklődő ún. radikális szociológusok, a *Huszadik Század* és a Társadalomtudományi Társaság tagjai William I. Thomas professzor, a pszichológiai szociológia amerikai képviselője munkáit, tanácsait követve empirikus kutatásra szánt útmutató kérdőívet készítettek (Kósa 2001: 171–172), melyet végül az Arad megyei Maroscsicséren (Cicir) feljegyzett mintaválaszok kíséretében az említett Társaság Szociográfiai Szakosztályának elnöke, Braun Róbert tett közzé 1913-ban, *A falu lélektana* címmel. Az amerikai mintára összeállított kérdőív tizenegy nagyobb témakörbe sorolt 97 kérdés(csoportot) tartalmazott, s a munka 42. pontjában kitértek a szerkesztők a virágos kertekre is (Braun 1913: 1–4, 29). A kérdőívet nemcsak a szociológia, szociográfia képviselői, hanem az etnográfusok is nagy lelkesedéssel fogadták (Madarassy 1914), később a falukutatók is szívesen forgatták, így az közvetve hozzájárult olyan monografikus leírások megjelenéséhez, melyek adott települések dísnövénykultúrájára is kitértek, ekkor még egyértelműen és kizárólag a díszítő funkcióját hang-

súlyozva a háztáji kertekbe ültetett virágoknak.³³ A század elején tehát a néprajzkutatók is már tudatosabban figyeltek nemcsak a virágos kertek meglétére, azok helyére, gyakoriságára, hanem érdemesnek tartották dokumentálásra az egyes dísznövényfajokat, illetve feljegyzésre azok alkalmazásának módját és a fajválasztás, -használat motivációit, esetleges időbeli változásait is.³⁴

Bodor Antal (1878–1955) közgazdászként, gazdasági szakíróként elsősk között irányította a falukutatók figyelmét a dísznövények esetleges gazdasági szerepére és hasznára, az üvegházi-melegági termesztésre, a virágok nagybani kereskedelmére (Bodor 1935: 54).

Nyárády Erazmus Gyula (1881–1966) mint a 20. század legjelentősebb romániai magyar botanikus szakembere első etnobotanikai szempontokat is érvényesítő dolgozatait csak későn, az 1940-es évektől adta közre (Nagy Zs. 2018c: 41). Mint terepbotanikust elsősorban a spontán flórában fellelhető, s nem a termesztett növények érdekelték, de munkásságában a parasztkertek dísznövényeinek dokumentálása is végül helyet kapott, amikor nyugdíjazását követően, az 1948-ban megalakult Román Népköztársaság újjászervezett Akadémiája rendes tagjai sorába fogadta, és fontos tudományos feladatok elvégzésére kérte fel. Az elnök, Traian Săvulescu javaslatára az akadémia tudományos tervébe foglalták Románia edényes növényeinek feldolgozását, s a munkacsoport élére Nyárády Erazmus Gyulát választották, aki felelt a kollektíva és a rajzolók munkájáért (Nagy Zs. 2018c: 42). Nyárády a végül tizenhárom kötetben, 1952–1976 között megjelentetett *Flora RPR/RSR* című botanikai monográfiának nemcsak az összeállításában vállalt szerepet, hanem jelentős részének (társ)szerzője is volt. Az 1976-ban megjelent utolsó kötet, amelyben a romániai dísznövények lajstroma is helyet kapott, Nyárády halála után látott napvilágot (Săvulescu főszerk. 1976: 129–133). Az európai botanikai terepmunkát a 20. század második felében többek között a hasonló volumenű térképezési programok jellemezték. A kutatások nemzetközi áttekintését és a romániai irányvonalakat Nyárády Erazmus Gyula fia, Nyárády Antal és E. C. Vicol két alapvető módszertani cikkben

³³ Ezt az idézett kérdéseknek az említett kötetben, az *Esztétika és kultúra* témakörben való szerepeltetése is szépen jelzi.

³⁴ Sajnos a legújabbban – hasonló céllal és tartalommal – kiadott kérdőívek többségéből már elmaradnak a dísznövénykultúrára vonatkozó kérdések. Vö. például Veres 2006.

adták meg (Nyárády–Vicol 1969, 1973). A kizárólag népi kertkultúrára, netán a parasztkertek virágaira fókuszáló kérdőívek, illetve gyűjtési útmutatók megjelenésére végül egészen az 1970-es évek közepéig várni kellett, hisz a *Magyar Népkutatás Kézikönyve* sorozat füzetei,³⁵ illetve a később indított *Palóc Kutatás Módszertani Közlemények* sorozat darabjai³⁶ is növénykultúránk kapcsán nem a kertészeti kultúrákra, s így a dísnövényekre, hanem a szántóföldi növénytermesztésre, a rét- és takarmánygazdálkodásra, a szőlő- és borkultúrára, a gyűjtőgető gazdálkodásra, valamint egyébekre koncentráltak.

1976-ban jelent meg az *Ezerjófű. Etnobotanikai útmutató* című kézikönyv, mely újabb fejezetet jelentett a magyar népi dísnövénykultúra kutatásának módszertani kidolgozásában, nemcsak azért, mert a szerzők kötetük végén gyűjtőcédula-mintát, gyűjtőnapló kérdőívet és egyéb, terepen használható mellékleteket (Szabó [T. E.] – Péntek 1976: 206–209), illetve dísnövényekre vonatkozó tájékoztató jellegű szakirodalom-jegyzéket (Szabó [T. E.] – Péntek 1976: 213–214) adtak közre, hanem azért is, mert a Szabó T. E. Attila természettudományi szakíró-biológusból és a Péntek János nyelvész-néprajzkutatóból álló szerzőpáros az élő népi növényismeret gyűjtése mellett – a Braun Róbert-féle kezdeményezéssel szemben – az adatok értelmezéséhez is egyfajta útmutatót kívántak nyújtani. Szándékuk az volt, hogy a növénytan, a nyelvészet, a néprajz és a növénytermesztés szempontjait együttesen figyelembe véve mutassák be a hagyományos népi növényismeretet, s a gyűjtés három alapkérdésére (mit?, miért?, hogyan?) adjanak konkrét válasz helyett támpontokat. Igénykielégítés helyett tehát igényteremtés történt, s valójában elsők között emelték be a gyerekeket az etnobotanikai gyűjtőmunkába, bizonyítva, hogy az amatőrök, illetve az ifjúság számára kidolgozott módszertanok alkalmazhatóak, és kellő irányítás mellett értékes, új adatokat hozhatnak felszínre dísnövényeink kapcsán is (Szabó [T. E.] – Péntek 1976: 7–10). A tudománynépszerűsítő, ismeretterjesztő kötet előzménye, a két országos gyűjtőpályázat gyakorlati példákkal is igazolta mindezt.

Az *Ezerjófű* 1972 néven indított önkéntes növényismereti gyűjtés szervezését „lappangó etnobotanikai értékeink megmentésére” (Sz[abó T. E.] 1972: 14) az országos pionírtanács (Pionírszervezet Országos Taná-

³⁵ Vö. például Gunda 1948, Kovács 1948, Vajkai 1948 stb.

³⁶ Vö. például Ujváry 1970, Paládi-Kovács 1971, Balassa 1972, Kecskés 1973 stb.

csa) hetilapja, a *Jóbarát* vállalta, az irányítással pedig az érdekelt szakterületek egy-egy kutatóját (az említett 1976-os útmutató szerzőpárosa mellett Dr. Rácz Gábort, Kónya Ádámot, Szabó T. Attilát, Faragó Józsefet, Dr. Kós Károlyt és Kovács Sándort) bízta meg. Bár Forró László, a *Jóbarát* akkori munkatársa eredetileg egy gyógynövénygyűjtő verseny meghirdetését javasolta, a várható tudományos értéket mérlegelve, a részletes versenyjavaslat kidolgozása során a szakértők jobbnak látták, ha nem korlátozzák a jelentkezők figyelmét a gyógynövényekre, hanem arra ösztönzik őket, hogy figyeljenek mindenre, ami a szűkebb környezetük népi növényismeretével kapcsolatos (Szabó T. E.–Péntek 1974: 51), ilyen módon tehát a dísnövények dokumentálására is sor kerülhetett. Az egyesítő módszertani utasításokat a *Jóbarát* 1972. évi számai közölték.³⁷ A korabeli sajtóban megjelent cikkek szerint ugyan ez az adatgyűjtés távolabb állt a „gyermeklélektől”, mint a nagy sikerrel zárult *Varrj ruhát Zsuzsibának*³⁸ vagy a népi gyermekjátékokat összegyűjtő *Síppal, dobbal...* verseny (Sz[abó T. E.] 1972: 14),³⁹ a közel száz helyséből beérkezett mintegy 4950 herbáriumi lap⁴⁰ (az ezeket tartalmazó mintegy 4000 növényvel) és a kapcsolódó gyűjtőnaplók, jegyzetanyag (mintegy 5000 nyelvi adattal), a felhívás sikerét jelzi. A pályamunkákat végül 1973-ban helyezték el az Árkosi Agronómusok Házában kialakított *Etnobotanikai (és Mezőgazdasági) Herbárium*ban. A verseny első díjasai az árapataki Lőrinczi testvérek, Ferenc (V. osztályos) és Zoltán (IV. osztályos) lettek, akik 229⁴¹ növényfajról, köztük 41 dísnövényről (bazarózsza, rezedá stb.) gyűjtöttek adatokat (Szabó T. E.–Péntek 1974: 57). Itt kell ugyanakkor említenünk, hogy a Lőrinczi testvérek 1972-es árapataki gyűjtésének „hézagait” később Szabó T. E. Attila és Péntek János kiegészítették,

³⁷ 3. sz.: *Ezerjófű* 1972 [bevezető]; 5. sz.: *Növényvilág a folklórbán*; 6. sz.: *Etnobotanika Romániában*; 7. sz.: *A népgyógyászat növényei*; 8. sz.: *A népi növénynevek gyűjtéséről*; 9. és 10. sz.: *A növénygyűjtés ábcéje, Hogyan készül az Ezerjófű növénygyűjtemény?, Kérdőív, a növény kísérőlapja, versenyfelhívás*; a későbbi számokban pedig gyűjtési utasítások (például 21. sz.: *Az Ezerjófű postája*).

³⁸ 1971-ben zárult népviseletvarró-verseny.

³⁹ 1972 áprilisáig mindössze 360 benevezési lap érkezett a lap szerkesztőségébe (nagy részt Hargita és Maros megyéből, Szilágy megyéből 6, Kolozs megyéből 11, Bihar megyéből 22, Szatmár megyéből 16, Temes megyéből 2, Beszterce-Naszód, Brassó és Fehér megyékből pedig 1–1).

⁴⁰ Más adat szerint 4951 (vö. Szabó T. E.–Péntek 1974: 52).

⁴¹ Más adat szerint 228 (vö. Péntek–Szabó T. E. 1976: 203).

a hibásan rögzített adatokat pontosították, javították, s további gyűjtőmunkát szorgalmazva 1973-ban újabb 150 adat érkezett be, elsősorban a dísnövényekről (Péntek–Szabó T. E. 1976: 204), melyeket az 1972-es gyűjtéssel együtt az *Ethnographia* hasábjain 1976-ban adtak közre.⁴² Ugyancsak itt említendő, hogy az 1972-es versenyfelhívással egyidőben és azt követően az etnobotanikai gyűjtőmunka módszertanát tárgyaló újságcikkek láttak napvilágot a romániai magyar sajtóban, hangsúlyozva, hogy „érdekes és jóformán felmérhetetlen a falvak parasztkertjeiben természetett dísnövényfajok vidékenkénti változatossága.” (Szabó T. E. 1972: 19).

1975-ben szintén a *Jóbarát* című folyóirat felhívására – ugyancsak egy kidolgozott módszertani-gyűjtési útmutató és részletes tájékoztató kíséretében⁴³ – a termelt helyi babfajtákat gyűjthették össze a lapolvasó gyerekek. A *Csodabab 1975* pályázatra mintegy 975 magpróba, 473 herbáriumi lap és 600 fajtaleírás érkezett, melyeket az említett árkosi gyűjteményben helyeztek el.⁴⁴ A dokumentált típusok közül több dísnövényként (is) használatos volt egyes településeken, így e kezdeményezéssel a lap munkatársai és a felkért szakemberek ráirányították a figyelmet az ún. díszzöldségeink témakörének kutatási lehetőségeire, a kutatás szükségességére.

Végül is az 1976-ban közreadott, az ismertetett pályázatok eredményeire és a szerzők terepmunkáira alapozó *Ezerjófű. Etnobotanikai útmutató* című kötet anyagáról a korabeli szakmai kritika pozitívan vallott, elismerően nyilatkozott. Szabó István botanikus szerint a kiadvány „az etnobotanika területén alkalmazott botanikai, mezőgazdasági, néprajzi és nyelvészeti alaptudományok módszereinek összefoglalója”, s „az elérhető értékes, szép tudományos eredmények reprezentálója.” (Szabó I. 1976). Fiers Márta nyelvész többek között azt emelte ki az *Ezerjófű* kötet kapcsán, hogy azt a szerzők úgy állították össze, hogy az érdeklődő bármely érintett szakterület felől indulva megismerkedhet az etnobotanikai

⁴² A korábban dokumentált 41 dísfajjal szemben összesen 97 fajról, ami a terület dokumentált összkultúrlórájának mintegy 61%-át, összflórájának pedig 25%-át jelentette.

⁴³ 11., 12. és 13. sz.

⁴⁴ Az *Ezerjófű 1972* és a *Csodabab 1975* gyűjtemények jelenleg a sepsiszentgyörgyi Székely Nemzeti Múzeum természettudományi részlegén vannak elhelyezve. A gyűjtemény kezelője – nyugdíjazásáig – Kocs Irén biológus volt, míg napjainkban nincs állandó munkatársa a részlegnek (Szócsné Gazda Enikő írásbeli közlése, 2021. ápr. 21.).

kutatás céljával és módszereivel, bepillanthat a népi növényismereti gyűjtés szépségeibe. „E kis könyvben megvalósul a tudomány és az ismeretterjesztés helyes aránya.” – írja. A szerzők tehát „hasznosan szórakoztató” olvasmányt adtak közre (Fiers 1977). Csoma Zsigmond agrártörténész szerint a mű megjelentetésével „újabb értékkel gyarapodott a romániai magyar nemzetiségi könyvkiadás”, s az útmutató mentén elképzelhetőnek tartotta többek között „a rituális, liturgikus események [...] virágait jelentéstartalmukkal együtt összegyűjteni és rögzíteni”, véleménye szerint pedig a kötetbe foglalt módszerrel válhatnak végre ismertté az „eddig szinte kutatatlan” virágoskertek is (Csoma 1977).

A kötet első része a saját gyűjtésekre⁴⁵ és a már jelzett, beküldött adatokra alapozva a nép által is számontartott növényfajokról és -fajtákról, a második a növények hagyományos felhasználásáról, a harmadik a népi növénynevekről, a negyedik pedig az etnobotanikai gyűjtőmunka megszervezéséről szól, s valamennyi részben kiterjedt a szerzők figyelmére a dísznövényekre. Hasonló volumenű, monografikus útmutató közreadására azóta sem vállalkoztak szakembereink, így nem csoda, hogy a rendszerváltás után, az 1976-os megjelenést követően mintegy húsz évvel, az anyaországban, Budapesten, a Nemzeti Tankönyvkiadó az *Ezerjófű* második kiadásának gondozását vállalta (Szabó T. [E.]–Péntek 1996). A kötet újbóli kiadásának felvállalása azért is dicséretes, mert az 1970-es és 1980-as években – bár próbálkozás történt rá⁴⁶ – a magyarországi könyvesboltok polcaira nem kerülhetett el a Kriterion-féle első kiadás (Fiers 1977: 241). A második kiadást közzétévő *Növekedvén nevelünk...* sorozat későbbi szerkesztőjében, Deme Tamásban már ekkoriban megfogalmazódott az útmutató magyarországi közzétételének igénye (Deme 1996: 8). A kiadás gyakorlatilag változatlan, átdolgozatlan formában látott a '90-es évek közepén napvilágot, s a megváltozott politikai-kulturális-társadalmi viszonyok között, egy „megfakult és megkopott” környezet-

⁴⁵ Almásmálom, Bábonny, Bedecs, Daróc, Farnas, Gyerőmonostor, Gyerővásárhely, Hororódmás, Kalotaszentkirály, Kászon, Kiskapus, Kispetri, Korond, Körösfő, Magyarókerke, Magyarvalkó, Mákófalva, Méra, Nagykapus, Nagypetri, Nyárszó, Pányik, Türe, Vista, Zsobok.

⁴⁶ „[...] a kötet magyarországi kiadását pl. annak idején egy közismert farmakobotanikus bíráló azzal utasította el, hogy a gyógynövényekkel kapcsolatos téveszméket terjesztene” ([Szabó T. E.] 1996: 204).

ben nem arathatott olyan sikert, mint az erdélyi első kiadás, mely a maga módján „hagyományt teremtett” ([Szabó T. E.] 1996: 203).

Nem jelenti mindez azt, hogy a szocialista Magyarországon ne jelent volna meg hasonló, a parasztkerti dísznövényekre vonatkozó tudás dokumentálását segítő útmutató. A szentendrei Szabadtéri Néprajzi Múzeum (Skanzen) a Balassa M. Iván által szerkesztett *Kérdőívek és gyűjtési útmutatók* című sorozatában 1981-ben jelentette meg Holló László *Népi növény- és kertkultúra* című útmutatóját (Holló 1981). A Holló-féle útmutató több, máig érvényes és fontos kérdést, szempontot, illetve megállapítást ajánlott a népi (dísz)növénykultúra iránt érdeklődő gyűjtők figyelmébe: paraszti (virágos)kertek időbeni, térbeli és igények mentén való folyamatos alakulásának rögzítését; a csere- és gazdasági tevékenységek hatásának vizsgálatát; a parasztkerteknek azon sajátosságát, hogy az esetlegességnek sokkal nagyobb szerepe volt, mint a szakszerű kertészetekben; az egyes (virágos)kertek közötti különbségek és azok okainak rögzítését;⁴⁷ átfogó kép megrajzolását egy település kertkultúrájáról, szakaszonként végzett gyűjtéssel; fényképek, vázlatrajzok, kertalaprajzok készítésének fontosságát a kertről, a benne található növényekről, az „évközi változásokról”. A virágoskertekre vonatkozóan Holló László egy 23 kérdésből álló kérdéscsoportot is összeállított.

A rendszerváltást követően, 1991-ben Szabó T. E. Attila az erdélyihez hasonló, az *Ezerjófű* mintájára írott galanthológiai program indítására tett próbát *A hóvirág* címmel, immár a nyugati „végeken”, Vas- és Zala-megyékben ([Szabó T. E.] 1991). A spontán flórában és a kultúr-növények sorában is megtalálható dísznövényre vonatkozó ismeretek gyűjtésére ún. „hóvirág-gyűjtőversenyt” hirdettek, mely nyomán e növényt napjainkig mint *modellnövényt* tartják számon (Horváth 2015).⁴⁸ A szétküldött gyűjtési útmutatókra az első évben 47 egyéni és 7 csoportos gyűjtő küldött be adatokat, herbáriumi lapokat, élő növényeket.

⁴⁷ A különbségek egy része – Holló szerint – a termőhelyi, biológiai adottságokra vezethető vissza, míg más része a „gazdálkodási, telekszerkezeti, felekezeti, nemzetségi, érzelmi, szokásbeli, életkorbeli, táplálkozási, stb. okokra”

⁴⁸ Vö. még Szabó T. E. Attila 2015-ben, Vágner Lajos születésének 200. évfordulója tiszteletére rendezett nemzetközi tudományos konferencián, Beregszászon bemutatott *Snowdrops (Galanthus spp.) for Genecology and Inquiry Based Learning (IBL)*. A „Project Announcement” *Galanthus Studies* 6. című előadásával.

A következő években ez a szám gyarapodott, annak ellenére, hogy – az *Ezerjófű* gyűjtéssel szemben – *A hóvirág* pályázatnak „nem sikerült sem a sajtóban, sem a televízióban támogatást szerezni” ([Szabó T. E.] 1996: 208).

Végül az utolsó, dísnövényekre koncentráló tematikus útmutatót és kérdőívet Pálfalvi Pál, erdélyi magyar növényteni szakíró tette közzé 1993-ban *Kerti virágok és dísnövények* címmel, a Kriza János Néprajzi Társaság értesítőjében. A kérdőív és útmutató kutatástörténeti jelentőségét az adja, hogy összeállítója explicit módon megfogalmazta, hogy a kerti virágoknak és dísnövényeknek díszítő szerepükön túl gazdasági hasznuk is lehet, azokat értékesítési, eladási céllal is természetiek hagyományos közösségekben. Emellett ismételten felhívta a kutatók figyelmét a spontán flóra növényeinek virágoskertekben való meghonosításának kérdéskörére (Pálfalvi 1993).

A legtöbb itt bemutatott gyűjtési-módszertani útmutató, illetve kérdőív, valamint az ezek mentén körvonalazódó kutatások hozzájárultak ahhoz, hogy a 20. század második felétől napvilágot látó magyar néprajzi szintézisekbe, tanulmányokba a dísnövénykultúra bizonyos leglényesebb elemei, kérdései bekerülhessenek.

Dísnövénykultúrára vonatkozó szórványos adatok a magyar néprajz szintéziseiben – az intézményesült tudomány összegző eredményei (20. század második fele, vége)

Az Ortutay Gyula főszerkesztésében 1977–1982 között megjelent *Magyar Néprajzi Lexikon* önálló 'dísnövény' szócikket nem tartalmaz, csupán utaló címszóként szerepel a szintézis első kötetében (Ortutay főszerk. 1977: 592). A magyar virágoskertekről felgyűlt tudást Kósa László igyekezett tömören összefoglalni az ötödik kötetben (1982). A 'virágoskert' szócikk írója történetiségében, az ókori előzményektől a 19. századi virágos tájkertekig követte nyomon a lakóépületek közelében szépségükért, illatukért ültetett növények együttesének alakulását a magaskultúrában (királyi és főnemesi udvarokban, kolostori és érseki kertekben, kastélykertekben), de rendkívül szűkszavúan értekezett a magyarországi parasztkertekről. Az ötkötetes lexikonban szereplő kultúrnövények közül 23 esetben említik (esetleg hangsúlyozzák) a szócikkírók a dísnövényi

funkciót, az esztétikai értéket.⁴⁹ Mindent egybevetve tehát elmondható, hogy a *Magyar Néprajzi Lexikon* – szűkszavúan bár és helyenként ma már vitatható adatolással, megállapításokkal, de – a magyar dísnövénykultúra leglényegesebb elemeit, kérdéseit mégis illusztratívan, egy összegző szaklexikontól elvárható szinten mutatta/mutatja be, a szócikkek írásához felhasznált (szak)irodalom pedig reprezentatívnak mondható.

Ezzel szemben a *Magyar Néprajz* II., *Gazdálkodás* kötetében mindössze néhány szórványos mondatot találunk csupán a kerti növénytermesztést, kertészkedést tárgyaló részben a dísnövényekről, virágoskertekről, mely azt mutatja, hogy a monográfia megjelenésekor, az ezredfordulón a dísnövényekre még mindig nem úgy gondoltak, mint gazdasági jelentőséggel bíró, gazdálkodásban jelentősebb szerepet betöltő növényekre. Azokra mint „önmagáért való szépséget” megjelenítő növényekre, a virágtermesztésre pedig csak mint „asszonyi-leányi gondosságra” tekintettek. Mindösszesen egyszer fordul elő maga a „dísnövény” kifejezés az említett kötetben, mégpedig az újvilági növények korai, magyarországi megjelenését tárgyaló részben.⁵⁰ A lakáskultúrát bemutató IV., *Életmód* kötet egyetlen adatot sem közöl ugyanakkor a szobai dísnövényekről vagy a házbelső cserepes, illetve vágott virággal való díszítéséről.⁵¹ A *Magyar Néprajz* tehát gyakorlatilag még annyi információt sem közölt dísnövénykultúránkról, mint az előzményének tekinthető sorozat, *A magyarság néprajza* megfelelő kötete.⁵²

⁴⁹ Kósa László az árvalányhaj, a bab, a bazsarózsa, a büdöske (1977), a gyöngyvirág (1979), a lilium, a margaréta, a muskátli, a nefelejcs (1980), az orgona, az őszirózsa, a paprika, a paradicsom, a rezeda, a rozsmaring (1981), a tubarózsa és a viola (1982), ugyanő K. Csilléry Klárával közösen a rózsa, a szegfű (1981) és a tulipán (1982), Takács Lajos a napraforgó (1980), Kecskés Péter a vadszőlő (1982), egy, a szócikk végén nem jelölt, ismeretlen szerző pedig az istenfű esetében (1979). Szintén a paraszti dísnövénykultúrára vonatkozó szórványos adatokat tartalmaz még többek között Bárh János előkertés beépítéséről (1977), Flórián Mária kalapdíszekről (1979), Kósa László fűvészkönyvekről (1979), illetve Györgyi Erzsébet lakodalmi díszekről és jelvényekről (1980) írott szócikke. A szerkesztők ugyanakkor külön lexikoni egységet szenteltek a *virágzás* mint növényi ornamentikát alkalmazó síkdíszítési eljárás és a *virágtő* mint díszítőelem bemutatásának (1982).

⁵⁰ Vö. Paládi-Kovács (főszerk.) 2001.

⁵¹ Vö. Balassa (főszerk.) 1997.

⁵² Vö. Györffy–Viski [1934]: 230–231.

A 20–21. századi kutatások fő kérdései: eredetviták és igény a dísznövényfajok terjedési irányának, körülményeinek tisztázására

A 20–21. századi magyar dísznövénykutatások jórészt az egyes fajok eredetére, terjedési irányára, körülményeire vonatkozó kérdések megválaszolását tartották a legfontosabbnak. Ugyanakkor e kérdések mentén, az egyes elemek korszakolása kapcsán alakult ki a legtöbb (szakmai) vita is. A dísznövényfajok eredetének, terjedési irányának kérdéseit sok esetben, általában egyes néprajzi határterületek és társtudományok tisztázták.⁵³

Thoroczkai-Wigand Ede már 1921-ben *A kert* című művelődéstörténeti áttekintésében kitért a „parasztkertek” és „rég Magyar kertek” virágainak eredetére, valamint a „parókia és táblabíra korabeli kertekre” (Thoroczkai-Wigand 1921). Ugyancsak ő Marosvásárhelyen adta közre, s a helyi Kemény Zsigmond Irodalmi Társaság ülésén olvasta fel *A kert és virágai* című eredettaglaló dolgozatát [Toroczkai-Vigand (é. n.)]. Natter-Nád Miksa biológus, újságíró 1939–1964 között kiadott, méltán népszerű, könnyed hangnemben írott, közérthető virágoskönyvei (Natter-Nád 1939, 1942, 1964) a kerti és szobai növények ápolása mellett azok származására, történetére, kultúrtörténeti és etnobotanikai vonatkozásaira szintén kitértek. A század első felének legjelentősebb eredményeit mégis a botanikus Rapaics Raymund jegyezheti.

Rapaics mint a növényföldrajz hazai úttörője már egészen korán, 1916-ban a „magyarföldi” kertek virágai „érdekében” kért szót két részes tanulmányban, a *Kertészet* című szaklap hasábjain (Rapaics 1916a, 1916b), 1931-ben a *Posoni kert* virágairól írt kétrészes áttekinthető tanulmányt (Rapaics 1931a, 1931b), s a *kassai rózsza* származásáról esettanulmányt (Rapaics 1931c). Hamarosan megjelent *A magyarság virágai. A virágkultusz története* című kultúrtörténeti monográfiája is, melyben 15 dísznövényfaj köré csoportosítva élvezetes, közérthető stílusban tárgyalt olyan „kényes”, később több vitát generáló kérdésköröket, mint az ősmagyar virágkultusz hiánya, a népies herbák egyetemessége, a keresztény virágkultusz eredete, a virágkultusz lovagkori elemei,

⁵³ Ezekről bővebben lásd ugyanezen kötetben: *Néprajzi kutatásterületek, határterületek és társtudományok hozzájárulása a magyar népi dísznövénykultúra megismeréséhez.*

a nemzeti virágkultusz és a magyar virágornamentika nyugati eredete, a „renaissance-kert” elmélete, az amerikai, ázsiai és afrikai „jövevény-növények”, a magyar flóra hatásának hiánya a magyar kertekben, a magyar tulpománia, a virágkultusz népiessége és természetessége stb. A kötet valójában közel 100, a magyarság körében kedvelt dísznövény eredetére, terjedésének kontextusaira világít rá, így napjainkig a legát-fogóbb magyar virágmonográfia (Rapaics 1932), mely szépen kiegészíti, példázza és megalapozza a *Magyar kertek. A kertművészet Magyarországon* (Rapaics [1940]) és *Termesztett növényeink eredete* (Rapaics 1943) című további Rapaics-kötetekbe foglalt megállapításokat, de az ezzel egyidőben (Genthon 1932) vagy később (Jávorka–Csapody 1962, Dankó 1971, Ujváry 1972) kiadott, a virágok és a magyar nép kapcsolatát tárgyaló áttekintéseket is.

Dr. Surányi Dezső mint agrobiológus tett közzé az 1980-as évek közepén újabb összegző kötetet kerti növényeink eredetére vonatkozóan. Ebben – az *Élő ékszer* című részben –, a dísznövények története mellett „pórkertjeink virágait” is bemutatta (Surányi 1985: 251–342), később *Lyra Florae* című kötetében több dísznövényfaj⁵⁴ eredetét tisztázta (Surányi 1987a).

A tudománynépszerűsítő, ismeretterjesztő jelleggel, céllal írott későbbi, különböző (etno)botanikai munkákban egyes dísznövényfajok eredete szintén fókuszba került.

Bill Laws 2010-ben megjelent *Fifty Plants that Changed the Course of History* című népszerű művét a Kossuth Kiadó adta ki magyar nyelven. A fordítás mellett az anyagot magyar vonatkozásokkal egészítette ki Molnár V. Attila és Papp Márta. A kötetben dísznövények⁵⁵ eredetére, elterjedésére vonatkozó kultúrtörténeti adatokat is szép számmal találunk, az egyes taxonoknak az emberi történelem alakításában betöltött szerepére kaphatunk rálátást (Laws 2012, 2016). Kemendi Ágnes néhány festőnövényként is használt dísznövény eredetére tért ki kötetében (Kemendi 2014).⁵⁶ Nagy Zsolt növényatlaszaiban amellet, hogy egyes dísznövények

⁵⁴ Frézia, kerti kardvirág, tubarózsa, jácint stb.

⁵⁵ Piros gyűszűvirág, harasztok, levendula, vadrózsa, tulipán stb.

⁵⁶ Kiemelte például, hogy a *büdöskeként* ismert bársonyvirág fajok Mexikóból kerültek a 16. században Európába és Ázsiába, míg a menyecskeszem Amerikából és a trópusok Afrikából, a festőmályva pedig Délnyugat- és Közép-Ázsiából került a parasztkertjeinkbe.

származását, földrajzi elterjedését, a hozzájuk kapcsolódó fontosabb kultúrtörténeti adalékokat vette számba, a dísznövények fogalmának definiálására is vállalkozott, s azokat haszonnövényként tárgyalta (Nagy Zs. 2018a, 2018b).

Az általános áttekintő, illetve a tudománynépszerűsítő, ismeretterjesztő munkák mellett a magyar virágkultúra egy-egy történeti korszakát, rétegét feltáró tanulmányok az utóbbi évtizedekben szép számmal születtek. Legátfogóbb képünk eleddig öt – részben egymást átfedő és egymásra ható – (stílus)történeti korszak virágkultúrájáról áll rendelkezésünkre:

1. Több szerző egyes dísznövények megjelenése kapcsán a középkori keresztény hatás és a kolostori eredet mellett tette le voksát (Saly 2017: 54, Fatsar–Mohácsi–Balogh 2012).
2. A török hódoltság korabeli díszkertelemek, növények szintén a kutatások fókuszába kerültek az utóbbi évtizedekben (Takáts 1917: 358). Legtöbb (szakmai), azóta is eldöntetlen vita talán a tulipánfélék elterjedésére, eredetére vonatkozóan alakult ki az elmúlt évszázadban (Takáts 1917: 378–387; Surányi összeáll., az utószót és jegyz. írta 1982: 185–194; Varga 1999: 99–100; Érdy 1987, 1991).
3. A magyar díszkertkultúra reneszánsz elemeiről Erdély vonatkozásában Csoma Zsigmond és Tüdősné Simon Kinga adtak közre tanulmányt *Virág és virágkultúra a késő reneszánsz erdélyi kertekben (16–17. század)* címmel (Csoma–Tüdősné Simon 2010). A kora reneszánsz magyar dísz- és tájkertekről Herczeg Ágnes írt monográfiát (Herczeg 2008).
4. A magyar kertek barokk elemeiről, a magyarországi barokk kertművészetről Fatsar Kristóf publikált összegző kötetet (Fatsar 2008).
5. A polgárosodás virágkultúrájának kutatása a magyar néprajzi vizsgálatok homlokterében áll. Az eddig publikált számos eredmény közül a nemzeti növényként számontartott muskátli terjedésének kontextusaira vonatkozó írások kiemelendők.⁵⁷ Szinte

⁵⁷ Csak példaként említendő, hogy Sári Zsolt a 19. század végi vidéki modernizáció legfontosabb „motorjának”, a vasút megjelenésének tulajdonítja egyes virágfajok, így a muskátli szélesebb körben való elterjedését is (Sári–Zöld közrem. 2011).

semmit sem tárt még fel a néprajz és a gazdaságtörténet azonban a főként zöldségkultúrájukról elhíresült bolgárkertészek dísnövénytermesztésben betöltött szerepéről, paraszti virágkultúrára gyakorolt hatásáról, holott szórványos adatok e kérdéskör kutatásának szükségességét vetítik elő.⁵⁸

Virágoskertek néprajzi megközelítésben – fókuszban a terep: települések, kisebb és nagyobb régiók dísnövénykultúrájának felmérése, az összegző tájmonográfiák születése

Megállapítható, hogy a magyar népi dísnövénykultúráról szóló, néprajzosok tollából született eddigi publikációk többsége nem növény(faj)-, hanem terepközpontú. Arra vállalkozik tehát, hogy adott kert, település, kisebb-nagyobb régió dísnövénykultúráját a teljesség igényével, annak minden dokumentálható fajával feltérképezze. Így például Tóth Ferenc elsők között egy makói városi parasztház telkén jegyezte fel a virágoskert fajait 1974-ben (Tóth 1974: 444).

Szabó T. E. Attila és Péntek János 1980-ban, a *Népismereti Dolgozatokban* tette közzé kerti virágokról és dísnövényekről szóló kalotaszegi esettanulmányát. A dolgozat túlmutatott a korábbi adatközlő, gyűjtési beszámolók szintjén, s olyan elméleti kérdéseket vetett fel, melyek a későbbi dísnövénykutatásokat is nagyban meghatározták. Ugyanakkor elsők között láthatjuk leírva néprajzi publikációban a *dísnövénykultúra* kifejezést nem mint az agráriumból kölcsönzött, virágtermesztésre,

⁵⁸ Czibulya Ferenc sajtó alá rendezett kéziratában a Szentés környékén megtelepedett bolgárkertészek Bulgáriában maradt mesteréről, a plovdivi tanítóról is szó esik, akit mindenki kiváló tudósnak tartott „a virág- és a rózsatermesztésben.” (Czibulya 1987: 74). A marosvásárhelyi bolgárkertész-társadalom örök megújulásra, alkalmazkodásra való készségéről számolt be posztumusz írásában Kemény Zsuzsa is, aki a Korcsev család virágtermesztésre való fokozatos áttéréséről, specializációjáról írt (Kemény 1979). E szórványos adatok mentén kezdte el feltárni az utóbbi években Nagy Zsolt a marosvásárhelyi bolgárkertészek és az udvarfalvi virágtermelő körzet kialakulása közötti kapcsolatokat (Nagy Zs. 2021: 125). Bővebben lásd még László Lóránt interjúja Nagy Zsolttal a marosvásárhelyi bolgárkertészekről (László 2021), mely a Marosvásárhelyi Rádió *Múltkereső* című történelmi műsorában 2020. szept. 5-én elhangzott interjú sajtó alá rendezett, szerkesztett változata. Az interjút 2021. nov. 27-én, a fent megnevezett rádióban ismét műsorra tűzték.

díszkertművelésre utaló terminust, hanem mint a dísznövények ismeretének és használatának kultúráját, a virágokra vonatkozó, ember által létrehozott anyagi és szellemi értékek összességét jelölő (szak)kifejezést.⁵⁹ Ugyancsak e tanulmányban hívták fel a figyelmet a szerzők arra, hogy a dísznövények elhatárolása más növénykategóriáktól „esetenként problematikus lehet” (Szabó [T. E.]–Péntek 1980). Megállapításaikat és az 1980-ban közölt gyűjtéseiket az öt évvel később megjelentetett *Ember és növényvilág. Kalotaszeg növényzete és népi növényismerete* című monográfiába is beépítették (Péntek–Szabó [T. E.] 1985: 137–146). E kötetből ugyanakkor részletesebb rálátásunk nyílik arra a több éves, rendszeres terepmunkára, melyet a szerzők a Nádas és a Kapus patakok vízgyűjtő területén, és kis részben a Sebes-Körös, valamint az Almás vízgyűjtő területének felső részén végeztek.⁶⁰

E kalotaszegi etnobotanikai monográfia, akárcsak az egész Erdélyt és a Partiumot felölelő, korábban tárgyalt *Ezerjófű*, csak a turistaforgalom révén juthatott el a 80-as évek Magyarországra. „Hatását ezért itt nehéz felmérni. Nem igazolható, hogy ezeknek a kiadványoknak bármilyen hatása lett volna a hagyományos növényismeret iránt Magyarországon tapasztalható érdeklődés fokozódására, etnobotanikai szakkollégiumok kialakulására, az etnofarmakológia iránti érdeklődés felerősödésére, a történeti és jelenkori etnobotanika témakörébe vágó kötetek egyre gazdagodó folyamának a megjelenésére” ([Szabó T. E.] 1996: 206–204),

⁵⁹ A szerzők egy átfogó népi növényismereti gyűjtés részeként az Erdélyi Szigethegység északkeleti peremvidékén fekvő falvak dísznövényismeretét mérték fel, s adták közre 276 dísznövényfajra vonatkozó eredményeiket. Tanulmányukban felhívták a figyelmet többek között arra, hogy a hasznosság fogalma igencsak tág, illetve változó, s a népi növényismeret rendszerében, a dísznövények hasznossága esetében az „első lépés”, ha egy spontán flórában fellelhető fajt a helyi közösség 'szép' jelzővel minősít, „második lépésként” csokorba kötve hazavisz, vagy épp – mint „harmadik lépés” – gyökereitől udvarában meghonosít, a ház körül elültet. Megjegyezték azonban, hogy az esztétikai értékükért, illatukért, színükért termesztett növényeknek a paraszti életben „nem volt túlságosan nagy szerepe”, s miközben sokáig a dísznövénykultúrát – a viszonylagos szegényesség mellett – nagyfokú megállapodottság, konzervativizmus jellemezte, a hagyományos paraszti életforma átalakulásával elkezdődött több régi dísznövény háttérbe szorulása, s ezzel mintegy párhuzamosan a dísznövényállományok gazdagodása.

⁶⁰ A dísznövényekre vonatkozóan a kérdőívük közel 300 – elsősorban növényfajokra, azok gyakoriságára, felhasználására, részeire stb. kitérő – kérdést tartalmazott. A teljes anyag hagyományos felhasználási módok szerinti elemzése hozta talán a legérdekesebb eredményeket, hiszen Kalotaszegen a fajok mintegy 64%-át dísznövényként termesztették a múlt század második felében.

így például Papp József, Makkai Béla, Kiss József, Oláh Andor, Babulka Péter, Borsányi László, Surányi Dezső, Várkonyi Ágnes és mások kutatásaira, illetve publikációira. Iskolateremtő hatása volt viszont Erdélyben, hiszen e publikációk nyomán indultak Rab János, Pálfalvi Pál és Miklóssy V. Vilmos „egyetemi doktori munkákba torkolló” ([Szabó T. E.] 1996: 207) gyimesi, gyergyói, illetve csíki kutatásai, s e kötetek szemlélete jegyében kezdte szervezni közülük utóbbi Csíkszeredában az ún. etnobotanikai szimpoziumokat, melyre 1979-től (Nagy O. 1980: 10) 1985-ig négy alkalommal kerülhetett sor különböző diszciplínák képviselőinek részvételével. R. Várkonyi Ágnes és Kósa László szerint a kalotaszegi kutatás épp „interdiszciplinaritása okán” volt példaadó (Várkonyi–Kósa 1993: 18). Rab János végül 2001-ben kötetben is megjelentette gyergyói etnogeobotanikai eredményeit (Rab 2001), Pálfalvi Pál Dénes Emesével közösen pedig felcíki és lemhényi „régí és új” dísznövényekről adott közre tanulmányt (Pálfalvi–Dénes 1994). Kialakultak ugyanakkor az ún. etnobotanikai körök is Gyergyószentmiklóson, Székelyudvarhelyen, Zilahon, Szovátán (Szabó [T. E.] 1982: 9), „ez is hatott Gub Jenőnek, Németh Jánosnak, Vasas Samunak és társainak kutatásaira” ([Szabó T. E.] 1996: 207). Közülük Gub Jenő a Sóvidékről közölt dísznövényekre vonatkozó jelentős gyűjtést kötetekben (Gub 1996, 2001) és cikkeiben (Gub 2005a, 2005b, 2005c, 2005d, 2005e, 2005f, 2005g).⁶¹

⁶¹ Az *Ezerjófű* és az *Ember és növényvilág* kötetek közvetlen-közvetett hatására jelent meg néhány új kutatási terület is, így a növényi házkörnyezetkutatás, az (a)edobotanika vagy az 1990-es évektől fellendülő etnobiológia mellett az 1986 nyarán, a berni Nemzetközi Gazdaságtörténeti Kongresszuson önmagát megfogalmazó új tudománynak, a történeti ökológiának (Várkonyi–Kósa 1993: 10, 13) a társtudománya, az etnogeobotanika (népi növényzetismeret és használat), illetve az etnoökológia. Képviselői már nem elsősorban faji szintű vizsgálatokat végeztek, hanem a nehezebben megfogható, növényzetre, illetve a virágoskertekre mint élőhelyekre vonatkozó tudást kezdték figyelni. A népi növényzetismeret és az etnogeobotanikai, ökológiai antropológiai megközelítés szerepéről napjaink vegetáció- és táj kutatásában Molnár Zsolt és munkacsoportja adtak közre tanulmányt (Molnár–Bartha–Babai 2009). Az eddig megjelent fontosabb publikációk (vö. Rab–[Szabó T. E. Attila] 1993, Molnár 2012, Babai–Molnár–Molnár 2014 stb.) mind kiemelik és megalapozónak, mintaszerűnek találják Péntek János és Szabó T. E. Attila kalotaszegi monográfiáját. Olyannyira, hogy 2013-ban 49 résztvevővel, a Pannon Egyetem Georgikon Kar, a Szegedi Tudományegyetem, a Pécsi Tudományegyetem, a Corvinus Egyetem, az ELTE és a Nyugat-Magyarországi Egyetem oktatói, illetve hallgatói részvételével Sztánán és Zsobokon etnoökológiai kutatótábort is szerveztek a MTA Ökológiai Kutatóközpont Ökológiai és Botanikai Intézetének munkatársai, mintegy megismételve azt, amit Péntek János és Szabó T. E. Attila az előző század hetvenes éveiben Kalotaszegen

A kalotaszegi tájmonográfiát követő, később született, terepközpontú eredmények közül említésre méltó itt még P. Madar Ilona magyarrétfalvi (Madar 1997), Grynaeus Tamás és Szabó László hadikfalvi (Grynaeus–Szabó 2002), Nagy Netta Szeged környéki (Nagy N. 2003), Gecséné Tar Imola újírázi (Gecséné Tar 2006), Sigrainé Kovács Ágnes balatonfelvidéki (Sigrainé Kovács 2007), Nagy Enikő felsősófalvi (Nagy E. 2012),⁶² Papp Nóra és munkatársainak csinódi (Papp–Brikás–Frendl–Farkas–Pieroni 2013) gyűjtése.

Valamennyi felsorolt publikáció egy-egy település vagy térség helyi (parasztkerti) virághasználati szokásait tárta fel több-kevesebb sikerrel, s hozzájárult ahhoz, hogy 2015-ben végül napvilágot lásson az első, s azóta egyetlen magyarországi dísznövény-tájmonográfia, melyet a néprajzkutatói szakma is lelkesedéssel, elismeréssel fogadott.⁶³ Annál is inkább, hiszen a szerző, Csoma Zsigmond eddig elsősorban a szőlő- és bor-, valamint a zöldségkultúra avatott kutatójaként volt ismert. A kötet (*Én kis kertem kerteltem... Paraszti virágkultúra Magyarországon*) a virágkultúra egészét leszűkítve, több forrástípus felhasználásával csupán a paraszti kertek virághasználatát, a nőkultúra kutatásával párhuzamosan vizsgálta. A szerző egyik legfontosabb következtetése, amellet, hogy az erdélyi virágoskerteket egyfajta „prototípusként” írta le, hogy a paraszti virágkultúra általában funkcióelvű, s ezzel hozható összefüggésbe, hogy a paraszti kertek nagyon hosszú ideig ún. vegyes kertek maradtak (Csoma 2015).⁶⁴

---

végzett (Molnár–Molnár szerk. 2015). „Tekintható ez a [...] kutatás négy évtized utáni folytatásnak, változásvizsgálatnak, a kutatás elmélyítésének és tematikai kiterjesztésének egy szűkebb, de adottságaiban közismerten változatos régióban” – írta a tábor főbb eredményeit, beszámolóit tartalmazó kötet ajánlójában Péntek János (Péntek 2015: 6).

⁶² A gyűjtést a szerző 1984-ben végezte.

⁶³ Vö. Lackovits 2016, 2017; Szócsné Gazda 2017.

⁶⁴ A Csoma Zsigmond monográfiájának megjelenését követően napvilágot látott terepközpontú eredmények, kutatások közül említendőek és kiemelendők Székely Ferenc néprajzkutatónak a vadasi gyűjtőgyűjtésre, virágoskertekre és virághasználatra vonatkozó írásai (vö. Székely 2020).

Összegzés, következtetések

Az elmúlt fél évezredben botanikusok, természettudósok, orvosok, történészek, szociográfusok, néprajzkutatók és más szakterületek avatott képviselői számos adatot rögzítettek a magyar népi dísnövénykultúráról. A publikált eredmények időbeni és térbeni eloszlása azonban nem egyenletes. Bizonyos időszakokban és térségekben fellángolni látszott a dísnövények, virágoskertek iránti érdeklődés, máskor és máshol azonban nem jegyezhetünk számottevő eredményeket. A publikált adatok mennyisége és „minősége” szintén egyenlőtlen eloszlást mutat. Néprajzkutatók tolalából született publikációk esetében valójában igen kevésnek mondható azon írások száma, melyek fő kutatási tárgyuknak, témájuknak tekintették volna a dísnövényeket. Alig tíz-tizenöt önálló tanulmány, s egy-két tematikus monográfia született mindösszesen eleddig a témában. A dísnövényekre vonatkozó önálló publikációk száma kevés.

Bizonyos részterületek, résztemák a dísnövények kapcsán többet kutatottnak mondhatóak, míg egy-egy terület vagy téma szinte egyáltalán nem került eleddig feldolgozásra.

Érdekes módon a magyar tárgyi néprajzi kutatások jóval hamarabb felfigyeltek a szépen díszített tárgyakra (például a festett, virágos fazekascifrákra), mint az egyszerű használati tárgyakra (például a mázatlan cserépedényekre). Hasonlóan fordult a folklórkutatók figyelme is előbb a szépen formált balladák, népdalok, tündérmesék és egyéb „díszített” műfajok, azaz a „folklór virágai” felé, míg csak később, az utóbbi évtizedekben a „folklór vadhajításai”, a mindennapok története, a populáris írásbeliség, a „kevésbé díszes” műfajok, alkotások irányába. Ezzel szemben „díszes”, „díszített” növényeinkkel, a dísnövényekkel kutatóink mostohán bántak. A magyar néprajzi kutatások előbb – s többnyire azóta is – az ún. „hasznövényeinket”, a gyakorlati hasznót hozónak tartott, gazdasági értékkel bírónak vélt növényi kultúránkat (szántóföldi-, zöldség-, gyümölcs-, szőlő-, gyógy- stb. növényeket) kezdték monografikusan vizsgálni, míg a virágoskertek pompázó növényei nem tudták magukra kellő módon felhívni a figyelmet, s csak később kerültek a kutatások homlokterébe. De hasonlóan későn eszméltek rá a kutatók arra, hogy a dísnövényeknek lehet az esztétikai funkción túlmutató más, netán gazdasági szerepe is.

Végül az eddig megjelent, népi dísnövénykultúránkat görcső alá vevő publikációk többségével szemben azt a kritikát kell megfogalmaznunk,

hogy azok ritkán haladták meg az ismeretterjesztés, tudománynépszerűsítés vagy az adat- (esetleg forrás)közlés szintjét, kevesen vállalkoztak dísznövényeink kapcsán a pusztá listázáson, enumeráción túl egy mélyebb, elemző, tudományos szempontok szerinti értékelő vizsgálatra.

Szakirodalom

Apatzai Tsere Janos

1653 *Magyar Encyclopædia. Az az, minden igaz és hasznos Böltsésegnek szep rendbe foglalása és Magyar nyelven világra botsátása.* Ex Officinâ Joannis à Waesberge, Ultrajecti.

Babai Dániel – Molnár Ábel – Molnár Zsolt

2014 „*Ahogy gondozza, úgy veszi hasznát*” *Hagyományos ökológiai tudás és gazdálkodás Gyimesben. Traditional ecological knowledge and land use in Gyimes (eastern Carpathians).* MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Néprajztudományi Intézet–MTA Ökológiai Kutatóközpont Ökológiai és Botanikai Intézet, Budapest–Vácrátót.

Balassa Iván

1972 *Kérdőív a hagyományos palóc szántóföldi földművelés kutatásához.* (Palóc Kutatás Módszertani Közlemények, 15.) Dobó István Vármúzeum, Eger.

Balassa Iván (főszerk.)

1997 *Magyar Néprajz IV. Anyagi kultúra 3. Életmód.* Akadémiai Kiadó, Budapest.

Balogh Lajos

2009 *Carolus Clusius Nyugat-Magyarországon.* (Testis temporis – Az idő tanúja, 23.) Körmenđ Város Önkormányzata, Körmenđ.

2010 Carolus Clusius (1526–1609) élete és munkássága. *Vasi Szemle* LXIV. (4) 395–421.

Benkő Iosepho

1778a *Transsilvania sive Magnus Transsilvaniae Principatus. Olim Dacia Mediterranea dictus orbi nondum satis cognitus. Tom. I.* Typis Iosephi nob. de Kvrtzbök, Vindobonae.

1778b *Transsilvania sive Magnus Transsilvaniae Principatus. Olim Dacia Mediterranea dictus orbi nondum satis cognitus. Tom. II.* Typis Iosephi nob. de Kvrtzbök, Vindobonae.

- 1796a *A' Közép-Ajtai Szkumpia, vagy esmeretesebb néven eczetfa és annak Kordovány-bőr készítésére való haszna.* k. n., [Kolozsvár].
- 1796b *Die Közép Ajtaer Szkumpia, gewöhnlich der Essigbaum genannt, und dessen Nutzen in Bearbeitung der Kordovan-Felle.* k. n., [Kolozsvár].
- Benkő Josepho
- 1833 *Transsilvania sive Magnus Transsilvaniae Principatus. Olim Dacia Mediterranea dictus orbi nondum satis cognitus. Tom. II* [Editio secunda]. Typis Lycei Regii, Claudiopoli.
- Benkő József
- 2014 *Az egykor Dacia Mediterraneának mondott a világ előtt még nem eléggé ismert Erdély vagy Erdélyi Nagyfejedelemség.* Székely Nemzeti Múzeum–Tortoma Kiadó, Sepsiszentgyörgy–Barót.
- Benkő Károly
- 1853 *Csík, Gyergyó és Kászon leírások két általános és részletes osztályokban.* k. n., Kolozsvár.
- 1868–1869 *Marosszék ismertetése.* Nyomatott a róm. kath. Lyceum be-tüivel, Kolozsvár.
- 2001 *Marosvásárhely szabad királyi város leírása 1862-ben.* Mentor Kiadó, Marosvásárhely.
- Beythe Andras
- 1595 *Fives Könüv Fiveknek és Fáknac nevökröl, természetökröl, és hasznokrul, irattatot és szöröztetöt Mag'ar nyelven, az fő Doctoroknak Dioscoridesnek és Matthiolusnak bölts irasokbul.* Manlius Janos által, Nymet-Vivar.
- Bobory Dóra
- 2006 *Batthyány Boldizsár és a természettudományok. Egy kísérletező és befogadó főúr a XVI. századi Magyarországon.* In: Nagy Zoltán (szerk.): *A Batthyányak évszázadai. Tudományos konferencia Körmenden 2005. október 27–29.* Körmend Város Önkormányzata, Körmend–Szombathely, 65–72.
- Bodor Antal, dr.
- 1935 *A falukutatás vezérfonala.* Kiadja a Magyar Társaság Falukutató Intézete, Budapest.
- Borbás Vince
- 1885 *Az alföldi rónaság egyhangúsága és pirossága. Földrajzi Közlemények XIII. (szám n.) 582–594.*

1890 Kelet virágaitól pórkertjeinkig. Művelődéstörténeti és növényföldrajzi vázlatok. *Földrajzi Közlemények* XVIII. (szám n.) 34–60.

1894 A Balaton partmellékének botanikai néprajza. *Földrajzi Közlemények* XXII. (szám n.) 57–78.

Bordi Zsigmond Lóránd – Csáki Árpád – Kocs Irén – Vörösváry Gábor – Wanek Ferenc

2014 A kiadás előszava. In: Uók. (lekt., gond., jegyz. ell.): *Az egykor Dacia Mediterraneának mondott a világ előtt még nem eléggé ismert Erdély vagy Erdélyi Nagyfejedelemség amelyet most sokoldalúan és röviden bemutat Benkő József erdélyi székely, középajtai lelkész és a helvét hitet vallók nagytiszteletű erdővidéki egyházmegyéjének rendes jegyzője*. Székely Nemzeti Múzeum–Tortoma Kiadó, Sepsiszentgyörgy–Barót, 7–11.

Braun Róbert

1913 *A falu lélektana*. (A Huszadik Század könyvtára, 47. – Társadalomtudományi Társaság Szociográfiai Szakosztályának közleményei, 1.) Politzer Zsigmond és Fia Kiadása, Budapest.

Clvsii, Caroli

1583 *Rariorum aliquot Stirpium, per Pannoniam, Austriam, & vicinas quasdam Prouincias obseruatarum Historia*. Ex officina Christophori Plantini, Antwerpiaë.

[Clvsii, Caroli]

1584 *Stirpium nomenclator Pannonicus*. Ex officina Christophori Plantini, Antwerpiaë.

Clvsio, Carolo

1583 *Stirpium nomenclator Pannonicus*. Iohannem Manlium, Nemetvvarini.

Czibulya Ferenc

1987 *Bolgárkertészet magyar földön. Történetek és módszerek egy adatközlő bolgárkertész tollából*. (Mindennapi hagyomány) Mezőgazdasági Kiadó, Budapest.

Czihak, Jacob – Szabo, Iosif

1863 *Heil und Nahrungsmittel Farbstoff, Nutz und Hausgerathe welche die Ost-Romanen Moldauer und Wallachen aus dem Pflanzenreiche Gewinnen*. k. n., Regensburg.

Czvittingeri, Davidis

1711 *Specimen Hungariæ Literatæ virorum rvditione clarorum natione hungarorum, almatarum, croatarum, slavorum, atque transylvanorum, tas, scripta, elogia et censuras ordine alphabetico exhibens accedit bibliotheca scriptorum qui extant de rebus hungaricis.* Vniv. Altdorf. Typogr., Lipsiæ.

Csaba József

1973 Magyar ethnobotanikai adatok Clusius műveiben. *Vasi Szemle* XXVII. (4) 595–599.

Csapo József

1775 *Uj füves és virágos magyar kert, mellyben mindenik fünek és virágnak Neve, Neme, Ábrázatja, Természete és Ezekhez képest külömbféle Hasznai, értelmessen meg-jegyezettettek.* Landerer Mihály költségével és betüivel, Posonyban.

1792 *Uj füves és virágos magyar kert, mellyben mindenik fünek és virágnak Neve, Neme, Ábrázatja, Természete és Ezekhez képest külömbféle Hasznai, értelmessen meg-jegyezettettek* [II. nyomtatás]. Fűskuti Landerer Mihály költségével és betüivel, Posonyban és Pesten.

(é. n.) *Uj füves és virágos magyar kert, mellyben mindenik fünek és virágnak Neve, Neme, Ábrázatja, Természete és Ezekhez képest külömbféle Hasznai, értelmessen meg-jegyezettettek* [reprint kiadás]. Pytheas Kiadó és Nyomda, Budapest.

Csoma Zsigmond

1977 [Ismertetések. Szabó T. E. Attila – Péntek János: Ezerjófű]. *Ethnographia* LXXXVIII. (4) 619–620.

2006 A Batthány család jelentősége a XVI. század végi európai és a magyar botanikában. In: Nagy Zoltán (szerk.): *A Batthyányak évszázadai. Tudományos konferencia Körmenden 2005. október 27–29.* Körmend Város Önkormányzata, Körmend–Szombathely, 73–80.

2015 *Én kis kertem kerteltem... Paraszti virágkultúra Magyarországon.* Agroinform Kiadó és Nyomda Kft., Budapest.

Csoma Zsigmond – Tüdősné Simon Kinga

2010 Virág és virágkultúra a késő reneszánsz erdélyi kertekben (16–17. század). *Korunk* XXI. (1) 24–33.

Dankó Imre

1971 A virág a magyar népeletben. *Múzeumi Kurír* (évf. n.) (6) 72–75.

Deme Tamás

1996 Előszó. In: Szabó T. [E.] Attila – Péntek János: *Ezerjófű. Etnobotanikai útmutató* [II. kiadás]. (Növekedvén nevelünk..., 5.) Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 5–8.

[Diószegi Sámuel]

1813 *Orvosi Fűvész Könyv, mint a' Magyar Fűvész Könyv' praktika része*. Nyomtatta Csáthy György, Debreczen.

[Diószegi Sámuel – Fazekas Mihály]

1807 *Magyar Fűvész Könyv. Melly a' két magyar hazábann található növényeknek megismerésére vezet a' Linné alkotmánya szerint*. Nyomtatta Csáthy György, Debreczen.

Érdy Miklós

1987 *A magyar díszítőművészet alapelemeinek eurázsiai kapcsolatai* [előadás a clevelandi XXVI. Magyar Kongresszuson, 1986. november 29-én, az Árpád Akadémia Orientalisztikai Osztályának ülésén, különlenyomat]. Árpád Könyvkiadó Vállalat, Cleveland–Ohio.

1991 A koronázási palást szegélyén a daru, a tulipán és István király bal keze. In: Ujváry Zoltán (szerk.): *Történelem, régészet, néprajz. Tanulmányok Farkas József tiszteletére*. Ethnica Alapítvány, Debreczen, 405–442.

Fabricium Szikbauianum, D. Balázs

1590 *Nomenclatura sev dictionarum latino–ungaricum*. Excubedit Ioannes Czaktornyaj, Debrecini.

Fatsar Kristóf

2008 *Magyarországi barokk kertművészet*. Helikon, Budapest.

Fatsar Kristóf – Mohácsi Sándor – Balogh Péter István

2012 *Van egy kert. Útikalauz monostori kertekhez. There is a Garden. Guide to Monastic Gardens*. Pannonhalmi Főapátság, Pannonhalma.

Fiers Márta

1977 [Szemle. Szabó T. E. Attila – Péntek János: Ezerjófű]. *Magyar Nyelvőr* CI. (2) 240–241.

Géczi János

2010 A virágok virága, a rózsa a Posoni kertben. *Korunk* XXI. (1) 15–23.

Gecséné Tar Imola

2006 Virághasználati szokások az újirázi parasztkertekben. *4D* (évf. n.) (1) 28–33.

Genthon István

1932 A virágkultusz Magyarországon. *Magyar Szemle* XV. (3) 259–263.

Gombocz Endre, dr.

1938 Kitaibel gyűjtötte népies magyar növénynevek. *Botanikai Közlemények* XXXV. (5–6) 278–283.

Granasztóiné Györfly Katalin

2000 Magyarországi kertek 18. századi útleírásokban. In: Galavics Géza (szerk.): *Történeti kertek. Kertművészet és műemlékvédelem*. (Források és tanulmányok a magyarországi kertművészet történetéhez, 2.)

MTA Művészettörténeti Kutatóintézet, Budapest, 199–205.

Grynaeus Tamás – Szabó László Gy.

2002 A bukovinai hadikfalvi székelyek növényei (Növénynevek, növényismeret és -felhasználás). In: Szikszai Mária (szerk.): *Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve 10*. Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 153–246.

Gub Jenő

1996 *Erdő-mező növényei a Sóvidéken (fűben-fában orvosság)*. (Hazanézó könyvek) Firtos Művelődési Egylet, Korond.

2001 *Kertek, mezők természetett növényei a Sóvidéken. Sóvidéki etnobotanika*. Erdélyi Gondolat Könyvkiadó, Székelyudvarhely.

2005a Dísznövények. *Népűjság* LVII. (53) 4.

2005b Dísznövények. *Népűjság* LVII. (59) 4.

2005c Dísznövények. *Népűjság* LVII. (75) 4.

2005d Dísznövények. *Népűjság* LVII. (87) 4.

2005e Dísznövények. *Népűjság* LVII. (110) 4.

2005f Egzotikus növények. *Népűjság* LVII. (122) 4.

2005g Egzotikus növények. *Népűjság* LVII. (158) 4.

Gunda Béla

1948 *A magyar gyűjtögető és zsákmányoló gazdálkodás kutatása*. (Magyar Népkutatás Kézikönyve) Néptudományi Intézet, Budapest.

1971 Borbás Vince és a magyar etnobotanika. *Ethnographia* LXXXII. (1) 1–12.

Györfly István – Viski Károly

[1934] *A magyarság tárgyi néprajza*. (A magyarság néprajzának második kötete) Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest.

Halászné Zelnik Katalin (szerk.)

1992 *Gelencei orvosló könyvecske. Kézirat a XVIII. századból*. Antológia Kiadó, Lakitelek.

Herczeg Ágnes

2008 „Szép és kies kertek” A kora reneszánsz kertek Itáliában és Magyarországon. Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda.

Holló László

1981 *Népi növény- és kertkultúra*. (Kérdőívek és gyűjtési útmutatók) Szabadtéri Néprajzi Múzeum, Szentendre.

Horváth Erika

2015 A hóvirágok (*Galanthus* spp.) mint modell-növények a génökológia tartamkísérletek oktatásában. In: Szikura József, dr. – Keresztény István, dr. – Bacsó Róbert, dr. – Iváncsó Ernő, dr. (szerk.): *Limes. A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola tudományos évkönyve. II. évfolyam*. Ukrajna Oktatási és Tudományos Minisztériuma–II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Beregszász–Ungvár, 229–238.

Horváth Géza, dr. (közl.)

1919 Kitaibel Pál néprajzi megfigyelései. *Ethnographia* XXIX. (5–6) 295–297.

Ipolyi Arnold

1854 *Magyar mythologia*. Kiadja Heckenast Gusztáv, Pest.

Jávorka Sándor

1957 *Kitaibel Pál*. Akadémiai Kiadó, Budapest.

Jávorka Sándor – Csapody Vera

1962 *Kerti virágaink. Közép-európai dísnövények színes atlasza*. Mezőgazdasági Kiadó, Budapest.

Kandra-Kabos Jakab

1897 *Magyar mythologia*. Kiadja Dr. Pásztor Bertalan–Beznák Gyula Könyvkereskedő Nyomdája, Eger.

Kecskés Péter

1973 *Kérdőtív az észak-magyarországi népi szőlő- és borkultúra tanulmányozásához*. (Palóc Kutatás Módszertani Közlemények, 17) Dobó István Vármúzeum, Eger.

Kemendi Ágnes

2014 *Festés növényekkel. Fonalak, textíliák*. CSER Kiadó, Budapest.

Kemény Zsuzsa

1979 Bolgár kertészek – Marosvásárhelyen. *Új Élet* XXI. (14) 12.

Kerner, Anton von

1855 Flora der Bauergärten in Deutschland. *Verhandlungen der Zoologisch-Botanischen Gesellschaft in Wien* V. (szám n.) 787–826.

Kósa László

2001 *A magyar néprajz tudománytörténete* [II., javított, bővített kiadás]. (Osiris Tankönyvek) Osiris Kiadó, Budapest.

Kovács László, K.

1948 *A magyar földművelő gazdálkodás kutatása*. (Magyar Népkutatás Kézikönyve) [Szerzői kiadás], Budapest.

Kozma Ferenc

1879 A virágtenyésztés. In: Uő: *A Székelyföld közgazdasági és közművelődési állapota*. Székely Mívelődési és Közgazdasági Egylet–Franklin-Társulat Nyomdája, Budapest.

Lackovits Emőke, S.

2016 [Könyvespolc. Csoma Zsigmond: *Én kis kertem kerteltem... Paraszti virágkultúra Magyarországon*]. *Honismeret* XCIV. (4) 101–102.

2017 [Könyvismertetések. Csoma Zsigmond: *Én kis kertem kerteltem... Paraszti virágkultúra Magyarországon*]. *Ethnographia* CXXVIII. (1) 173–175.

László Lóránt

2021 Bolgárkertészetek Marosvásárhelyen és Erdélyben. Interjú Nagy Zsolt néprajzkutatóval, a Hungarológiai Tudományok Doktori Iskola doktoranduszával. *Művelődés* LXXIV. (5) 8–11.

Lauter Éva, S.

1993 Főúri kertek és reprezentáció a 17. században. In: R. Várkonyi Ágnes – Kósa László (szerk.): *Európa híres kertje. Történeti ökológia tanulmányok Magyarországról*. Orpheusz Könyvkiadó, Budapest, 87–104.

Laws, Bill

2012 *Ötven növény, amely megváltoztatta a történelmet* [Ford. és magy. vonatkozásokkal kiegészítette Molnár V. Attila – Papp Mária]. Kossuth Kiadó, [Budapest].

2016 *Ötven növény, amely megváltoztatta a történelmet* [Ford. és magy. vonatkozásokkal kiegészítette Molnár V. Attila – Papp Mária, II. kiadás]. Kossuth Kiadó, [Budapest].

Lippay János

1662 *Calendarium oeconomicum perpetuum, Az az esztergami érsek urunk ő nagysága Posoni Gondviselőjének Majorságról irt Laistroma, minden Esztendőre, kibűl minden Maior Gazda hórúl hóra egész esztendő által mit munkáltasson az Majorság körül, meg tudhattya*. Az Akadémiai bötűkkel Schneckenhau Menyhárt Venczeszló által, Nagy-Szombat.

1664 *Posoni kert. Kiben minden kerti Munkák, Rendelések, Virágokkal, Veteményekkel, Fákka, Gyümölcsökkel és Kerti Csömötékkal való baimolódások: azoknak Nemek, hasznok, bé-csinálások bővségesen Magyar nyelven le-irattatnak, kivált-képpen azok, az kik Esztergami érsek urúnk ő nagysága posoni kertében találtatnak. Első könyv. Viragos-kert.* Nyomtatott az Academiai bötükkal, Nagy-Szombat.

2002 *Posoni kert. Kiben minden kerti Munkák, Rendelések, Virágokkal, Veteményekkel, Fákka, Gyümölcsökkel és Kerti Csömötékkal való baimolódások: azoknak Nemek, hasznok, bé-csinálások bővségesen Magyar nyelven le-irattatnak, kivált-képpen azok, az kik Esztergami érsek urúnk ő nagysága posoni kertében találtatnak. Első könyv. Viragos-kert* [reprint]. Pytheas Kiadó és Nyomda, Budapest.

Madar Ilona, P.

1997 Magyarrétfalu virágkultúrája. *Néprajzi Látóhatár* VI. (1–4) 207–216.

Madarassy L[ászló]

2006 [c. n.] *Ethnographia* XXV.(1) 50–51.

Manasztyrski Sándor

1899 A rutének. In: *Az Osztrák–Magyar Monarchia írásban és képben előbb néhai Rudolf trónörökös főherczeg ő császári és királyi fensége kezdeményezéséből és közreműködésével, most Stefánia özvegy trónörökösne főherczegnő ő császári és királyi fensége védnöksége alatt. Bukovina.* Magyar Királyi Államnyomda Kiadása, Budapest, 222–266.

Matusiak Simon

1899 A lengyel nép élete. In: *Az Osztrák–Magyar Monarchia írásban és képben előbb néhai Rudolf trónörökös főherczeg ő császári és királyi fensége kezdeményezéséből és közreműködésével, most Stefánia özvegy trónörökösne főherczegnő ő császári és királyi fensége védnöksége alatt. Galícia.* Magyar Királyi Államnyomda Kiadása, Budapest, 248–374.

Melius Péter

1578 *Herbárium. Az fáknak, füveknek nevekről, természetekről és hasznairól.* Nyomtatott Heltai Gáspárné Műhelyébe, Kolosváratt.

Molnár Krisztina – Molnár Zsolt (szerk.)

2015 *Élet és rend a határban. Etnoökológiai kutatótábor Kalotaszegen.* (Sztánai füzetek, 19.) Művelődés Egyesület–Szentimrei Alapítvány, Kolozsvár–Sztána.

Molnár V. Attila

2007 *Kitaibel Pál élete és öröksége.* Kitaibel Kiadó, [Biatorbágy].

2015 Kitaibel életművének néprajzi és gazdaságtörténeti vonatkozásai. In: Uő: *Kitaibel. Egy magyar tudós élete.* Debreceni Egyetem Természettudományi és Technológiai Kar Növénytan Tanszék, Debrecen, 165–188.

Molnár Zsolt

2012 *A Hortobágy pásztorszemmel. A puszta növényvilága. Traditional ecological knowledge of herders on the flora and vegetation of the Hortobágy.* Hortobágy Természetvédelmi Közalapítvány, Debrecen.

Molnár Zsolt – Bartha Sándor – Babai Dániel

2009 Népi növényzetismeret és az etnogeobotanikai, ökológiai antropológiai megközelítés szerepe napjaink vegetáció és táj kutatásában. *Botanikai Közlemények* XC. (1–2) 95–116.

Nadanyi Janos (ford. és magy. ell.)

1669 *Kerti dolgoknak le-írása.* Nyomtatott Veres-Egyhazi Szentely Mihály által, Colosvarat.

Nagy Enikő

2012 Dédanyáink virágoskertjéből. *Örökségünk* VI. (3) 8–9.

Nagy Netta

2003 Virág- és kertkultúra három Szeged környéki településen. In: Bárkányi Ildikó (szerk.): *A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve. Néprajzi tanulmányok. Studia Ethnographica* 4. Móra Ferenc Múzeum, Szeged, 133–156.

Nagy Olga

1980 Mit kutatunk, mit őrzünk? (Egy néprajzos vallomása) 2. *A Hét* XI. (24) 9–10.

Nagy Zsolt

2015 A fajidegen fákön termő alma hiedelme és egy 1880-ban leírt (kézdiszentléleki) almafajta. In: Kinda István (főszerk.): *Acta Siculica 2014–2015. A Székely Nemzeti Múzeum Évkönyve.* Székely Nemzeti Múzeum, Sepsiszentgyörgy, 519–576.

2018a *Növények. Gyermekatlasz*. Norand–Kreatív Könyvkiadó, Marosvásárhely.

2018b *Atlas botanic* (Czegényi Dóra-Andrea [trad.]). Editura Kreativ, Târgu Mureș.

2018c Nyárády Erazmus Gyula külföldre került hagyatéka. *Erdélyi Múzeum* LXXX. (2) 36–52.

2021 Műkertészek, kertész-vállalkozók a 19–20. századi Marosvásárhelyen. In: Berekméri Árpád-Róbert – László Lóránt – Pál-Antal Sándor – Sebestyén Mihály – Simon Zsolt (s. a. r.): *A Maros megyei magyarság történetéből V*. Mentor Könyvek Kiadó, Marosvásárhely, 101–127.

Natter-Nád Miksa

1939 *Virágoskönyv. Kerti és szobai növényeink származása, története és ápolása*. Pallas Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság, Budapest.

1942 *Uj virágos könyv. Kerti és szobai növényeink származása, története és ápolása*. Pallas Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság, Budapest.

1964 *Újabb virágoskönyv*. Mezőgazdasági Kiadó, Budapest.

Nyárády Antal – Vicol, E. C.

1969 Contribuție la un proiect pentru cartarea florei din Republica Socialistă România. *Lucr. St. Inst. Agr. „Dr. Petru Groza” Ser. Agr.* XXV. (25) 142–152.

1973 O nouă contribuție metodologică la cartarea florei României. *Not. Bot. Hort. Agrobot. VII.* (szám n.) 35–37.

Olosz Katalin

2002 17–19. századi kéziratos magyar orvosló könyvek kolozsvári könyvtárak gyűjteményeiben. In: Szikszai Mária (szerk.): *Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve 10*. Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 31–43.

2003 *Egy kiállítás emlékképei*. (Kriza Könyvek, 16.) Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár.

Orbán Balázs

1868 *A Székelyföld leírása történelmi, régészeti, természetrajzi s népismereti szempontból*. Első kötet [Udvarhelyszék]. Ráth Mór bizománya, Pest.

- 1869a *A Székelyföld leirása történelmi, régészeti, természetrajzi s népismereti szempontból.* Második kötet [Csík-szék]. Ráth Mór kiadása, Pest.
- 1869b *A Székelyföld leirása történelmi, régészeti, természetrajzi s népismereti szempontból.* Harmadik kötet [Háromszék]. Ráth Mór kiadása, Pest.
- 1870 *A Székelyföld leirása történelmi, régészeti, természetrajzi s népismereti szempontból.* Negyedik kötet [Marosszék]. Ráth Mór kiadása, Pest.
- 1871 *A Székelyföld leirása történelmi, régészeti, természetrajzi s népismereti szempontból.* Ötödik kötet [Aranyosszék]. Tettey Nándor és társa bizománya, Pest.
- 1873 *A Székelyföld leirása történelmi, régészeti, természetrajzi s népismereti szempontból.* Hatodik kötet [Barcaság]. Tettey Nándor és társa bizománya, Pest.
- 1889 *Torda város és környéke.* Pesti Könyvnyomda-Részvény-Társaság, Budapest.
- Ortutay Gyula (főszerk.)
- 1977 *Magyar Néprajzi Lexikon.* Első kötet A–E. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- 1979 *Magyar Néprajzi Lexikon.* Második kötet F–Ka. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- 1980 *Magyar Néprajzi Lexikon.* Harmadik kötet K–Né. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- 1981 *Magyar Néprajzi Lexikon.* Negyedik kötet N–Szé. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- 1982 *Magyar Néprajzi Lexikon.* Ötödik kötet Szé–Zs. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Paládi-Kovács Attila
- 1971 *Kérdőív rét- és takarmánygazdálkodás kutatásához.* (Palóc Kutatás Módszertani Közlemények, 10.) Dobó István Vármúzeum, Eger.
- Paládi-Kovács Attila (főszerk.)
- 2001 *Magyar Néprajz II. Gazdálkodás.* Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Pálfalvi Pál
- 1993 *Kérdőívek, útmutatók. Kerti virágok és dísznövények.* In: Zakariás Erzsébet – Pozsony Ferenc (szerk.): *A Kriza János Néprajzi Társaság Értesítője 1993/1.* Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 17–19.

Pálfalvi Pál – Dénes Emese

1994 Régi és új dísznövények Felcsíkban és a Kovászna megyei Lemhény községben. In: Németh János (szerk.): *Pro Natura. Természet- és környezetvédelmi útmutató*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 61–80.

Papp Nóra – Birkás-Frendl Kata – Farkas Ágnes – Pieroni Andrea

2013 An ethnobotanical study on home gardens in a Transylvanian Hungarian Csángó Village (Romania). *Genetic Resources and Crop Evolution* LX. (4) 1423–1432.

Péntek János

2015 Ajánlás. In: Molnár Krisztina – Molnár Zsolt (szerk.): *Élet és rend a határban. Etnoökológiai kutatótábor Kalotaszegen*. (Sztánai füzetek, 19.) Művelődés Egyesület–Szentimrei Alapítvány, Kolozsvár–Sztána, 6–7.

Péntek János – Szabó [T. E.] Attila

1985 *Ember és növényvilág. Kalotaszeg növényzete és népi növényismerete*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest.

Péntek János – Szabó T. E. Attila

1976 Egy háromszéki falu népi növényismerete. *Ethnographia* LXXXVII. (1–2) 203–225.

Rab János

2001 *Népi növényismeret a Gyergyói-medencében*. Pallas Akadémia Könyvkiadó, Csíkszereda.

Rab János – [Szabó T. E. Attila]

1993 Az etnogeobotanika – mint történeti ökológiai segédtudomány (Szakirodalmi áttekintés és gyergyói esettanulmány). In: R. Várkonyi Ágnes – Kósa László (szerk.): *Európa híres kertje. Történeti ökológia tanulmányok Magyarországról*. Orpheusz Könyvkiadó, Budapest, 223–257.

Rapaics Raymund

1916a Néhány szó a magyarföldi virágok érdekében. *Kertészet* IV. (szám n.) 186–187.

1916b Néhány szó a magyarföldi virágok érdekében. *Kertészet* IV. (szám n.) 212–213.

1931a A „Posoni kert” virágai. *Kertészeti Szemle* III. (szám n.) 125–130.

1931b A „Posoni kert” virágai. *Kertészeti Szemle* III. (szám n.) 160–165.

1931c Kassai rózsa. *Magyar Nyelv* XXVII. (5–6) 165–169.

- 1932 *A magyarság virágai. A virágkultusz története.* Természettudományi Könyvkiadóvállalat, Budapest.
- [1940] *Magyar kertek. A kertművészet Magyarországon.* Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, [h. n.]
- 1943 *Termesztett növényeink eredete.* (Kincsestár) Magyar Szemle Társaság, Budapest.
- Saly Noémi
- 2017 Jóságú aprószentek: a fűszerkert kincsei. In: Uő: *Szerzetesek asztalánál.* Magyar Kereskedelmi és Vendéglátóipari Múzeum, Budapest, 54–57.
- Sári Zsolt – Zöld Attila (közrem.)
- 2011 A vasút virágai – Flowers of the railway. In: Uők: *A vasút fénykora – A vidék modernizációja. The golden age of railways – rural modernization.* (Skanzen Könyvek – Kiállítási katalógusok, 2.) Szabadtéri Néprajzi Múzeum, Szentendre, 47.
- Sävulescu, Traian (főszerk.)
- 1976 *Flora Republicii Socialiste România XIII.* Editura Academiei, București.
- Scheint, Daniel G.[ottlieb]
- 1833 *Das Land und Volk der Szeckler in Siebenbürgen in physischer, politischer, statistischer und geschichtlicher Hinsicht. Die Landes- und die Volkskunde. Nebst einer Karte des Szeckerlandes.* K. A. Hartleben's Verlag, Pesth.
- 2012 *Az erdélyi székelyek földje és népe természeti, politikai, statisztikai és történelmi szempontból (1833)* [Boér Laura (ford.), Boér Hunor – Csáki Árpád (szerk., gond.)]. Székely Nemzeti Múzeum, Sepsiszentgyörgy.
- Sigrainé Kovács Ágnes
- 2007 *Kertek és tavaszi virágaik balatonfelvidéki falvakban.* Magánkiadás, Budapest.
- Simonkai Lajos, dr.
- 1886 *Erdély edényes flórájának helyesbitett foglalata. Enumeratio floræ transilvanicæ vesiculosæ critica.* Kir[ályi]. Magyar Természettudományi Társulat, Budapest.
- 1893 *Aradvármegye és Arad szabad királyi város természetrajzi leírása. Második rész. Aradmegye és Aradváros növényvilága (Flora comitatus et urbis Arad).* Monographia-Bizottság, Arad.

Surányi Dezső

1987a *Lyra Florae. A növények örök himnusza*. Tankönyvkiadó Vállalat, Budapest.

1987b *Magyar biokertek a XVII. században*. Natura, Budapest.

Surányi Dezső, dr.

1985 *Kerti növények regénye*. Mezőgazdasági Kiadó, Budapest.

Surányi Dezső (összeáll., az utószót és jegyz. írta)

1982 *A szenvedelmes kertész rácsudálkozásai*. (Magyar Hírmondó) Magvető Könyvkiadó, Budapest.

[Szabó T. E. Attila]

1991 *Gyűjtési útmutatók 1. A hóvirág*. Természettudományi Múzeum–Növénytár–Berzsenyi Dániel Tanárképző Főiskola Növényteni Tanszék, Budapest–Szombathely.

1996 Utószó. In: Szabó T. [E.] Attila – Péntek János: *Ezerjófű. Etnobotanikai útmutató* [II. kiadás] (Növekedvén nevelünk..., 5.) Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 203–212.

Sz[abó T. E.]. A[ttila]

1972 Gondolatok a Jóbarát „Ezerjófű” versenyéről. *A Hét* III. (19) 14–15.

Szabó [T. E.] Attila

1978 Melius Péter és a kolozsvári Herbárium. In: Uő. (bev. tan. és magy. jegyz. s. a. r.): *Mélius Péter. Herbárium. Az fáknak, füveknek nevekről, természetéről és hasznairól*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 5–90.

1982 Etnobotanika – divat vagy szükséglet? *A Hét* XIII. (35) 9.

Szabó [T. E.] Attila (bev. tan. és magy. jegyz. s. a. r.)

1978 *Mélius Péter. Herbárium. Az fáknak, füveknek nevekről, természetéről és hasznairól*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest.

Szabó [T. E.] Attila – Péntek János

1976 *Ezerjófű. Etnobotanikai útmutató*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest.

1980 Kerti virágok és dísznövények Kalotaszegen. In: Kós Károly, dr. – Faragó József, dr. (szerk.): *Népismereti Dolgozatok 1980*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 100–114.

Szabó György

2014 Benkő József és Transsilvaniája. In: Bordi Zsigmond Lóránd – Csáki Árpád – Kocs Irén – Vörösváry Gábor – Wanek Ferenc (lekt., gond., jegyz. ell.): *Az egykor Dacia Mediterraneának mondott a*

világ előtt még nem eléggé ismert Erdély vagy Erdélyi Nagyjedelemség amelyet most sokoldalúan és röviden bemutat Benkő József erdélyi székely, középcjaiti lelkész és a helvét hitet vallók nagytiszteletű erdővidéki egyházmegyéjének rendes jegyzője. Székely Nemzeti Múzeum–Tortoma Kiadó, Sepsiszentgyörgy–Barót, 13–52.

Szabó István

1976 [Könyvismertetés. Szabó T. E. Attila – Péntek János: Ezerjófű]. *Botanikai Közlemények* LXIV. (1) 12.

Szabó Sámuel

2009 *Erdélyi néphagyományok 1863–1884*. [Összegyűjt., szerk., bev. tan. és jegyz. közzét. Olosz Katalin]. Európai Folklór Intézet–Mentor Kiadó, Budapest–Marosvásárhely.

Szabó T. [E.] Attila

2013a Váradi Lencsés György (1530–1593) és a magyar orvosi-élettudományi szaknyelv a XVI. században az Egész orvosságról való könyv, azaz *Ars Medica* (1577 k.) tükrében. *Magyar Orvosi Nyelv* XIII. (2) 82–91.

2013b 450 éve hunyt el Szegedi Kőrös Gáspár (1525 k.–1563), az első dokumentáltan sikeres magyar méhdaganat-kezelő orvos. *Magyar Orvosi Nyelv* XIII. (1) 36–42.

Szabó T. [E.] Attila (szerk.)

1992 *A pannon etnobotanika kezdetei: Stirpium nomenclator pannonicus S(tephanus) B(eythe) (1583), Carolus Clusius (1584) és Czwittinger Dávid (1711) kiadásában. The beginnings of Pannonian ethnobotany: Stirpium nomenclator pannonicus edited by S(tephanus) B(eythe) (1583), Carolus Clusius (1584), David Cwittinger (1711)*. (Collecta Clusiana, 2. – Bio Tár, Etnobotanika és Etnobiodiverzitás] Nyugat-Magyarországi Egyetem, Szombathely.

Szabó T. [E.] Attila – Péntek János

1996 *Ezerjófű. Etnobotanikai útmutató* [II. kiadás]. (Növekedvén neve-lünk..., 5.) Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.

Szabó T. E. Attila

1972 Az etnobotanikai gyűjtőmunkáról. *Művelődés* XXV. (7) 18–19.

Szabó T. E. Attila – Péntek János

1974 Népi növényismereti gyűjtés (tájékoztató és szemelvények). *Művelődés* XXVII. (3) 51–57.

Székely Ferenc

2020 *Vadasd és vidéke. Néprajzi és helytörténeti tanulmányok*. Üveghegy Kiadó, Százhalombatta.

Szilatsek Pál

1731 *Dacica Siculica brevi compendio exhibita*. Typis Acad. Societ. jesu, per Simonnem Thaddaeum Weichenberg, Claudiopoli.

Szőcsné Gazda Enikő

2017 Milyenek voltak nagyszüleink virágoskertjei? *Erdélyi Múzeum* LXXIX. (2) 169–171.

Szutórisz Frigyes

1905 *A növényvilág és az ember. Művelődéstörténeti tanulmányok*. K[irályi]. M[agyar]. Természettudományi Társulat, Budapest.

Takáts Sándor

1917 Kertészkedés a török világban. Első tulipánjaink. In: *Uó: Rajzok a török világból* III. A Magyar Tudományos Akadémia Kiadása, Budapest, 358–387.

Thoroczkai-Wigand Ede

1923 *A kert*. „Pátria” Nyomda R.-T.-Táltos, Budapest.

Torockai-Vigand Ede

(é. n.) *A kert és virágai*. Révész Béla Könyvnyomdája, Maros-Vásárhely.

Tóth Ferenc

1974 A makói városi parasztház telke. *Ethnographia* LXXXV. (2–3) 421–445.

Tuzson János

1910 Simonkai Lajos (1851–1910). *Botanikai Közlemények* IX. (6) 251–255.

Ubrizsy Andrea

1975 Carolus Clusius és a termesztett növények. *Botanikai Közlemények* LXII. (3) 223–226.

Ujváry Zoltán

1970 *Kérdőív a mezőgazdasági szokások és hiedelmek gyűjtéséhez*. (Pálóc Kutatás Módszertani Közlemények, 5.) Dobó István Vármúzeum, Eger.

1972 Virág a magyar népi kultúrában. In: Holló László – Papp János – Ujváry Zoltán: *Ej-haj, gyöngyvirág...* Déri Múzeum Baráti Köre, Debrecen, 7–79.

Vajkai Aurél

1948 *Népünk természetismerete*. (Magyar Népkutatás Kézikönyve) Néptudományi Intézet, Budapest.

Varga Géza

1999 A tulipán. In: Uő: *A magyarság jelképei*. (Írástörténeti tanulmányok) Írástörténeti Kutató Intézet, Budapest, 99–110.

Várkonyi Ágnes, R. – Kósa László

1993 A legfiatalabb tudomány. In: Uők. (szerk.): *Európa híres kertje. Történeti ökológia tanulmányok Magyarországról*. Orpheusz Könyvkiadó, Budapest, 7–23.

Vaszelszki Antal

1798 *A növény-plánták országából való erdei és mezei gyűjtemény vagyis fa és fűszeres könyv, mellyben azoknak deák, magyar, német, frantz, tseh, és oláh neveik, külső, belső és közhasznaikkal egyetemben Mathiolusból 's más több Fa- és Fűvész-Írókból a' közrendű Hazafiak' kedvéért szálanként egybe-szedettek*. Találtatik Trattner Mátyásnál és Kiss István' Nemzeti Könyvtáros boltjában, Pesthen.

Veres Péter

2006 *Segédlet falumonográfia írásához*. Litera Könyvkiadó, Székelyudvarhely.

Istoria cercetării culturii plantelor ornamentale populare maghiare

În cadrul studiului, autorul prezintă istoricul cercetării, abordările, teoriile și rezultatele privind grădinile de flori și serele de flori, formarea și dezvoltarea producției de plante ornamentale maghiare și plantele ornamentale întâlnite în grădini și sere de flori. Pe lângă descrierea științelor naturii și botanice a secolelor XVI–XVIII, prezintă și datele jurnalelor de călătorie și monografiilor din secolul al XIX-lea, dar și începuturile interesului etnografic pentru grădinile cu flori. În următoarele ne oferă ghidurile de colectare și de metodologie, precum și chestionarele tematice ale secolului al XX-lea, după care evaluează datele sintezelor etnografice maghiare referitoare la plantele ornamentale. Dintre principalele probleme ale cercetării din secolul al XX-lea, articolele privind clarificarea dezbaterilor originilor, precum direcția și condițiile răspândirii plantelor ornamentale sunt prezentate mai detaliat în studiu. La final, studiul oferă o scurtă prezentare istorică despre nașterea monografiilor și lucrărilor de sinteză.

The History of the Research of the Hungarian Folk Ornamental Plant Culture

In the study the author presents the research antecedents, approaches, theories and results concerning flower gardens and horticultural gardens, the formation and development of Hungarian ornamental plant production, and ornamental plants found in gardens and horticulture. In addition to its interest in natural sciences and botany of the 19th century, the study covers the data of 19th century travelogues, monographs and the beginnings of ethnographic interest in flower gardens. After that, it enumerates the collection-methodological guidelines and thematic questionnaires of the 20th century, followed by the evaluation of data of the syntheses of Hungarian ethnography regarding ornamental plants. Among the main issues of the 20th–21th century research, the articles regarding the clarification of origins and the direction and conditions of the spread of the ornamental plants are presented in more detail in the study. Finally, the study offers a brief historical overview of the birth of summary works and monographs.

